

III. Osman'ın Cülûsunu Bildirmek Üzere Halil Efendi ile Avusturya'ya Gönderilen Beşâretnâme ve Çağdaş Alman Matbuatına Göre Elçinin Viyana Günleri

The *Beşaret-name* sent to Austria with Halil Efendi announcing Osman III's Accession to the Throne and the Envoy's Vienna Days According to the Contemporary German Press

Hüseyin Onur Ercan*

*Dr. Öğr. Üyesi, Türk-Alman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul Türkiye

ORCID: 0000-0001-5708-6739

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Hüseyin Onur Ercan,
Türk-Alman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul Türkiye

E-posta/E-mail: ercan@tau.edu.tr

Başvuru/Submitted: 05.11.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested:
30.01.2024

Son Revizyon/Last Revision Received:
31.01.2024

Kabul/Accepted: 05.02.2024

Atıf/Citation:

Ercan, Hüseyin Onur. "III. Osman'ın Cülûsunu Bildirmek Üzere Halil Efendi ile Avusturya'ya Gönderilen Beşâretnâme ve Çağdaş Alman Matbuatına Göre Elçinin Viyana Günleri." *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*, 82 (2024): 97-132. <https://doi.org/10.26650/iutd.20241386316>

Öz

Teamül üzere her padişah değişikliği dost ve komşu devlet hükümdarlarına mektup gönderilerek resmen bildirilir ve buna cülûs tebliği denirdi. Osmanlı diplomatîğinin belge türleri arasında yer alan ve bir elçi vasıtasıyla gönderilen bu tür mektuplar *beşâret-nâme* veya *ilân-nâme* adını almaktadır. Avusturya Devlet Arşivi'nde mahfuz III. Osman'ın cülûsunu bildirmek üzere Avusturya'ya 54 kişilik bir maiyet eşliğinde orta elçi olarak gönderilen el-Hac Halil Efendi'nin 14 Mayıs 1755'te Kayzer I. Franz'a ve 17 Mayıs'ta zevcesi Avusturya Arşidüzesi Maria Theresia'ya takdim ettiği beşâretnâme türünde iki adet nâme-i hümayûn, bu çalışmanın odak noktasını oluşturur. Bu çalışmada elçinin Viyana günlerine, belgelerin diplomatik özelliklerine ve rükünlerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Beşâretnâme, İlânnâme, III. Osman, Elçi, Halil Efendi'nin Viyana Sefareti

ABSTRACT

As was customary, the Ottoman Empire would send an official notification of the new sultan's accession to the throne to the rulers of neighboring and friendly states. These letters that were sent through an envoy belong to the document type known as *beşâret-nâme* or *ilân-nâme* [letter heralding (good) news]. The two *nâme-i hümayûn*, preserved in the Austrian State Archive, and announcing Sultan Osman III's accession were presented on May 14, 1755 to Emperor Franz I and on May 17 to his wife Maria Theresia, Archduchess of Austria by Haci Halil Efendi, as an intermediary alongside a retinue of 54 men. **Keywords:** Beşaret-name, İlân-name, Osman III, Envoy, Vienna Embassy of Halil Efendi

Extended Abstract

The climax of an ambassador's diplomatic mission is being received by the highest authority of the state to which one has traveled. In the case of Hacı Halil Efendi, these offices were occupied by the Holy Roman German Emperor Franz I and by his wife Maria Theresia, Archduchess of Austria and Queen of Hungary, Croatia, and Bohemia. Both official receptions involved Halil Efendi delivering the *nâme-i hümâyûn* [letters to foreign rulers] declaring Sultan Osman III as the new ruler of the Ottoman throne. The intermediary was first received by Kaiser Franz I on May 14, 1755, which is when Halil Efendi handed over the *nâme-i hümâyûn* that had been entrusted to him in Istanbul. Both an image and a transcription of this letter is found below. Subsequently on May 17, Halil Efendi paid an official visit to Queen Maria Theresia, to whom he also handed over the other copy of the sultanic document during the reception ceremony. Both an image and a comparison with the kaiser's *beşâret-nâme* are also found below. Both documents are identical apart from the name and title of the recipients, with the address of one of course having been arranged in accordance with feminine case norms.

Due to no known *sefâretnâme* [book of embassy] being available regarding Halil Efendi's embassy, one can only learn about the ambassador's diplomatic mission through contemporary German sources. In this context, the Austrian archival documents and the contemporary newspaper reports based on them provide a generalized picture. On April 16, 1755, the intermediary and his entourage, a retinue of 54 men, arrived in the suburb of Schwechat, the last stop before arriving in the city of Vienna. One Viennese newspaper first described in detail the order in which Halil Efendi as an intermediary and then his extraordinary envoy entered the large city of approximately 170,000 inhabitants (based on the data from the previous year), as well how the usual customary ceremonial procession took place. This event had attracted the attention of the European public and could also be read about in *Spencersche Zeitung*, a newspaper published in Berlin.

The diplomatic representatives of the Ottoman Empire that were sent to Vienna, sometimes with a large and other times with a small entourage were always the center of attention, and the entrance of the flamboyant ambassadorial procession to the Habsburg capital had been placed on the agenda days in advance. The main reason for this was that the Ottomans had not resorted to establishing permanent embassies in Christian capitals until the end of the 18th century and only sent diplomats on ad hoc missions to perform a specific service. Thus, the news of the arrival of the Ottoman embassy in Vienna, Paris, Berlin and later London led the citizens of these cities to gather along the processional route on the day of arrival and to admire this exotic sight. Judging from the impression conveyed in the public records of the period, the entry of the Ottoman envoy into the city and their sumptuous reception can be

said to have fueled fairy-tale dreams of an extravagantly rich oriental country. In addition, the 1739 Treaty of Belgrade and the long period of peace, as well as the intense interest of Maria Theresia as the ruler of the Habsburg lands and Jeanne Antoinette Poisson as Marquise de Pompadour and the most famous and favourite of King Louis XV of France led to the Turkish called *Turquerie*, as seen in the oil paintings they had commissioned wherein they were portrayed as lady sultans, announcing themselves to the high society; this fashion reached its peak in Europe in the 18th century.

Approximately three months after the first reception ceremonies, the Ottoman envoy led by Hacı Halil Efendi paid a farewell visit to Kaiser Franz I on August 25, 1755 and to Queen Maria Theresia August 27, this time at Schönbrunn Palace, which had been used as a summer palace in Vienna since 1745. Detailed information about these official receptions can be found in the Viennese newspapers as well as in archival records. Finally, Hacı Halil Efendi left his residence with his entourage on September 18, 1755 after 8 a.m. under the protection of the Leopold-Dhaunisch troop of the Viennese city garrison, boarded a ship anchored in the Danube tributary, and started his journey back to Istanbul.

Both *beşâretnâmes*, the sub-type of *nâme-i hümayûn* at the center of this article, are found among the *Türkische Urkunden* [Turkish Documents] Collection and *Varia und Collectanea* [Miscellaneous Collection] preserved in the Austrian State Archives. The documents are written in celî divânî calligraphy style on large-sized *âbâdî* [manilla] paper with a flamboyant and rather large gilded tughra at the top of the text. The *nâme* prepared for Maria Theresia measures 182 x 78.5 cm. The documents are in very good condition. Although the text from the *nâme* that had been prepared for Kaiser Franz I is included in the history written by Mehmed Hâkim Efendi, one of the chroniclers of the period, the abbreviations at the beginning and end of Hâkim's version, as well as some differences in wording between the original and the copy, necessitate viewing the original *nâme* in order to form a complete opinion on the *beşâret-nâme*. These sultanic documents were issued in Istanbul between December 16-25, 1754 CE (1-10 Ra 1168 AH). They also consist of a number of sections known as the *erkan* (singular *rûkn*) [pillars/internal structure of the composition], which occur in the following order: *tughra* (imperial seal), *elkâb* [inscription], *du'a* [salutation], *nakl* or *iblâğ* [exposition-narration], *te'kid* [reiteration], closing *du'a* [salutation], *târih* [dating], and *mahall-i tahrîh* [formulation stating the place of issuance].

This research paper Osman III's proclamation to Austria regarding his accession and reveals a series of findings: Hacı Halil Efendi had been sent as an intermediary and resided in Vienna with a retinue of 54 people; the officials in his retinue (i.e., envoy) have been individually identified for the first time; and the official receptions before the Kaiser had been made to the Austrian chancellor and vice-chancellor instead of the president of the Palace War Council, and this change was the result of recently modified protocol rules and

caused an internal conflict in the Viennese court. In addition, the article has uncovered information about how well received the ambassador had been, the special efforts that were made to ensure this, how his embassy had been covered in the German press of the time, what the ambassador did during his days in Vienna, how the ceremonies for the official visits had been organized, and the exact dates of the embassy.

In conclusion, similar to the envoys that were sent to the Ottoman capital for congratulatory occasions regarding the accession to the throne, the Ottoman envoys sent to foreign countries to proclaim the accession to the throne can also be said to be noteworthy for the history of Ottoman diplomacy.

Giriş

III. Osman, ağabeyi I. Mahmud'un vefatı üzerine 14 Aralık 1754/28 Safer 1168 Cuma günü, elli sekiz yaşındayken tahta çıktığında cülusun mutat olduğu veçhile dost ve komşu devlet hükümdarlarına bildirilmesi gerekmişti. Cülûs tebliği için hemcivar olan Avusturya, Rusya ve Lehistan'a elçiler vasıtasıyla beşâret-nâme/ilân-nâme adı verilen ve bir nâme-i hümâyûn çeşidi olan¹ mektuplar yollandığı bilinmektedir. Diğer yandan mesela Venedik, İngiltere, Fransa ve İsveç saraylarına cülûs müjdesi gönderilmemekle beraber, bu devletlerin İstanbul'daki temsilcilerine bu hususta mektuplar verilmiş, bunları kendi saraylarına yollamaları istenmiştir². Aynı vesileyle Bâbü'lî'nin Londra'ya elçilik heyeti göndermek istemesi onay bulmamıştır³. Öte yandan cülûs haberini Rusya'ya sâbık silahdar kâtibi Derviş Mehmed Efendi⁴ ve Lehistan'a Zıştovili Hacı Ali Ağa⁵ iletmıştır. Beşâretnâmenin Viyana'da Kutsal Roma Alman İmparatoru I. Franz/Franz I. Stephan (1745-1765) ve Avusturya Arşidüşesi ve Macaristan, Hırvatistan, Bohemya Kraliçesi Maria Theresia'ya (1740-1780) takdim edilmesi vazifesi içinse orta elçilikle el-Hac Halil Efendi memur edildi⁶ ve kendisine -elçilik vazifelerinde fahri olarak yüksek bir makam ataması olan⁷- şikk-ı sâni payesi verildi⁸. Avusturya'ya gönderilmek üzere hazırlanan cülûs haberini muhtevi III. Osman tuğralı çifte

- 1 Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, TTK Yay., Ankara 2013, s. 161.
- 2 *Frankfurter Meß-Relation. Das ist halbjährliche Erzählungen der neuesten Staats- und Welt-Geschichten wie solche zwischen der Frankfurter Ostermesse und besagter Herbstmesse 1755. Durch zuverlässige Nachrichten zu unserer Wissenschaft gekommen (etc.)*, Frankfurt am Mayn: Im Engelhardischen Laden am Leonhards Kirchhofe, desgl. bey Philipp Wilhelm Fleischbein, im Nürnberger Hof, und dem Kanzellisten Raab, auf dem Garküchen-Platz, zu finden, Im Engelhardlichen Laden am Leonards=Kirchhofe, Frankfurt am Main 1755, s. 8.
- 3 Kemal Beydilli, "Sefaret ve Sefaretnâme Hakkında Yeni Bir Değerlendirme", *Osmanlı Araştırmaları*, sayı 30 (2007), s. 11.
- 4 Derviş Mehmed Efendi'nin elçiliği, hem Osmanlı hem de Rus belgelerine müstenit olmak kaydıyla ortaya orijinal bulgular çıkarabilecek potansiyele sahip bir elçilik olduğu izlenimini vermektedir; fakat üzerinde pek durulmamıştır. Bununla birlikte elçiliğe dair Almanca kaynaklardan hareketle ortaya çıkmış bir makale çalışması tarafımızca yakın zamanda yayınlanmıştır, bk. Hüseyin Onur Ercan, "Rusya'ya Gönderilen Derviş Mehmed Efendi'nin Diplomatik Misyununun Dönemin Alman Basımında ve Avusturya Elçisi Esterházy'nin Raporlarındaki Yansıması (1755)", *RUSAD*, sayı 10 (Aralık 2023), s. 25-47.
- 5 Zıştovili'nin diplomatik misyonu üzerine yapılan bir çalışmada, Lehistan'a gönderilen nâmelerin Osmanlı arşivindeki suretlerinin yer aldığı görülmektedir. Ancak III. August'un huzuruna çıkıldığında teslim edilen beşâretnâmenin aslına ne yazık ki yer verilmemekte ve günümüze ulaşmış olmadığı hakkında bilgi de aktarılmamaktadır, krş. Hacer Topaktaş, *Lehistan'da bir Osmanlı Sefiri: Zıştovili Hacı Ali Ağa'nın Lehistan Elçiliği ve Sefaretnâmesi (1755)*, TTK Yay., Ankara 2015, s. 47, 146.
- 6 "...orta elçilik hizmetiyile tarafımızca münba'is kılınan izzetlü el-Hâc Halil Efendi bendeleri ile vürüd iden nâme-i hümâyûn-ı pâdişâhanelerinin...", BOA, AE.SOSM.III, 38/2679, 4 Cemaziyelâhir 1169/6 Mart 1756; OeStA, HHStA, ÄZA, 50/13: Auszug aus dem Bericht des Hofdolmetschers von Seleskowitz über den nach Wien gesandten türkischen Botschafter El Hagı Halil Effendi, fol. 82r. Aynı şekilde Rusya'ya gönderilen Derviş Mehmed Efendi de orta elçi idi, bk. Ercan, "Rusya'ya Gönderilen Derviş Mehmed", s. 36.
- 7 Hacer Topaktaş, "XVIII. Yüzyıl Ortalarında Türk-Leh İlişkilerinden Bir Kesit: Kapıcıbaşı Mehmed Ağa'nın Lehistan (Polonya) Elçiliği (1757-1758)", *Osmanlı Araştırmaları*, sayı XXIX (2007), s. 208.
- 8 Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi [Osmanlı Tarihi 1166-1180/1752-1766]*, haz. Tahir Güngör, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., c. I, İstanbul 2019, s. 536-537.

nâme-i hümâyûnun 16-25 Aralık 1754/1-10 Rebiülevvel 1168 tarihli olduğu görülmektedir⁹. Rusya ve Lehistan'a dair sefâretnâmeler günümüze ulaşmış olmakla beraber¹⁰ Avusturya'ya dair bilinen bir sefâretnâme bulunmamaktadır. Belki zaman içinde kaybolmuştur veya elçi, İstanbul'a dönüşünde sözlü açıklamalarla yetinmiştir¹¹.

Osmanlı bürokrasisinde çeşitli görevlerde bulunmuş olan Hacı Halil Efendi'nin biyografisi kısaca şu şekildedir: Halil Efendi, Seyyid Hasan Paşa'nın (ö. 1748)¹² divan efendiliğinden yetişti. Divân-ı Hümâyûn kâtiplerinden (*hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn*) olup 1752/1165 yılında Bursa mukataacısı, 1753-54/1167 yılında küçük ruznâmecî vazifelerine getirildi¹³. Nemçe sefâretine seçilmeden önce küçük tezkireci (*tezkire-i sâni*) olarak da hizmet verdi¹⁴. Diplomat olarak bulunduğu Viyana'dan dönüşünü müteakip 1757-58/1171 yılında arpa emini olarak vazife gördü¹⁵. Dönemin vak'anüvisi Seyyid Mehmed Hâkim Efendi'ye göre bundan sonra 22 Kasım-1 Aralık 1759/Evâil-i Rebiülâhir 1173 tarihinde Darbhâne-i Âmire emanetine getirildi¹⁶. Kariyerinin bu son görevini sürdürdüğü sırada hastalandığı için (*hasta ve 'alilü'l-mizâc olmağla*) 11 Ekim 1760'ta görevinden azledildi¹⁷ ve kısa bir müddet sonra 15 Kasım 1760/6 Rebiülâhir 1174¹⁸ tarihinde vefat etti.

Viyana elçiliğine dönecek olursak, Halil Efendi'ye 25 Aralık 1754/10 Rebiülevvel 1168 Çarşamba günü ihtiyaçları ve yol masrafları devlet hazinesi (mîrî) tarafından tayin ve memur olduğu tarafa bir an evvel hareket etmesi telkin olundu ve kendisine aynı gün paşa kapısında hil'at giydirildi¹⁹. Viyana'ya gönderilecek olan heyette mutat iç ve dış ağalar, ustalar ve diğer hizmetliler; kâhya, divan efendisi, imam, vekilharç, hazinedar, silahdar, kaftancı, mühürdar, başçuhadar, kahveci, ibrikdar, kilerci, sofracı, berberbaşı, çamaşırcı, buhurdancı, peşkirici ve bunlara bağlı yardımcıları bulunuyordu. Elçilik maiyetinin tam listesini bulabildiğimiz Avusturya Devlet Arşivi'ne bakıldığında, elçi haricinde elli dört kişinin bulunduğu (EK), dolayısıyla toplam mevcudun elli beş kişiden müteşekkil olduğu ortaya çıkmaktadır²⁰. Osmanlı elçisinin Viyana'ya izamı Sultan III. Osman'ın cülûsunu müjdelemekten ibaret

9 OeStA, HHStA, UR, Türkische Urkunden 17 (1749-1755) ve OeStA, HHStA, Türkei V, Konv. 21-2: Varia und Collectanea (1741-1801).

10 Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri*, nşr. Bekir Sıtkı Baykal, TTK Yay., Ankara 1968, s. 97-102.

11 Beydilli, a.g.m., s. 13.

12 Fikret Sarıcaoğlu, "Hasan Paşa, Seyyid", *DİA*, XVI, s. 339-340.

13 Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, haz. Nuri Akbayar, c. II, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996, s. 574.

14 *Hâkim Efendi Tarihi*, c. I, s. 967.

15 *Sicill-i Osmânî*, s. 574.

16 *Hâkim Efendi Tarihi*, c. II, s. 895; krş. Ömerül Faruk Bölükbaşı, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darphane-i Amire*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2013, s. 34.

17 *Hâkim Efendi Tarihi*, c. II, s. 967.

18 Bölükbaşı, a.g.e., s. 34. *Sicill-i Osmânî*'de yalnızca ay ve yıl bilgisi verilmektedir, krş. *Sicill-i Osmânî*, s. 574.

19 *Hâkim Efendi Tarihi*, c. I, s. 211.

20 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 227, Konv.2: Varia, u.a. Geschenke für den osmanischen Hof (1712-1762), fol. 129r-130v.

değildi; zira Bâbiâli, bunu Avusturya'nın İstanbul'daki mukim elçisi Heinrich von Penkler'e zaten bildirmişti. Diplomatik misyonun bir başka gerekçesi, bu elçilik vesilesiyle iki devlet arasındaki barışın ve dostluğun sürdürülmek istendiğine dair güvence vermek, ilişkileri sıcak tutmaktı²¹. Çünkü bundan evvel Viyana'da en son 1748'de Mustafa Hattî Efendi bulunmuş²², aradan yedi yıl geçmişti.

Halil Efendi'nin sefâret heyetinin elli kişiden müteşekkil olduğunu belirten tarihçi Joseph von Hammer, Osmanlıların Viyana ziyareti sırasında ikili devlet ilişkilerinin son derece barışçı olduğunu kaydeder ve bunun göstergesi olarak, elçinin daha önce olduğu gibi ilk resmî kabulün Saray Harp Şûrâsı (*Hofkriegsrat*) başkanı değil de İmparatorluk saray şansölyesi yardımcısı (*Reichshofvizecanzler*) tarafından gerçekleştirildiğine dikkat çeker²³. Bu uygulamanın makul sebebini, Avusturyalı diplomat, devlet adamı ve imparatorluk sarayında yüksek makamlarda hizmet vermiş olan Prens Khevenhüller-Metsch'in²⁴ 1742-1776 yılları arasında Habsburg sarayının gündelik yaşamına benzersiz bir ışık tuttuğu günlüğüne düştüğü ilgili nottan öğrenebiliyoruz. Khevenhüller, Halil Efendi'nin elçiliğinde uygulanan protokol değişikliğine dair mealen şöyle yazmaktaydı: “*Bu vesileyle, İmparatorluk Şansölye Yardımcısı ve Saray Şansölyesi'nin, her zaman Saray Harp Şûrâsı Başkanı'na tanınan hakkı ilk kez kendilerine tanıdıklarını ve yeni merasimi bahane ederek, bu Türk murahhasın da kendisini şimdiye kadar olduğu gibi başkanın değil, kendilerinin huzurunuzda meşrulaştırmasını ve dolayısıyla alışıl gelmiş ilk ciddi ziyareti iki şansölyeye yapmasını sağlamayı başardıklarını kaydetmek gerekir.*”²⁵ Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerde başat konuma sahip olduğu bilinen Saray Harp Şûrâsı, Prens Eugen'in vefatını müteakip Avusturya hariciyesindeki konumunu ve gücünü yitirmeye başlamıştı. Şûrâ, Feldmareşal Joseph Lothar von Königsegg-Rothenfels döneminde (1736-1738) bile, Türk politikası nedeniyle hükümette önde gelen bir unsur temsil etmesine rağmen, doruk noktalarına ulaşıldıktan sonra ortaya çıkan işi oluruna bırakma durumundan kurtulamadı. Uzun süren savaşlar geride geniş bir kadro, işlenmemiş yığınla dosya ve özellikle de para yönetimi ve ayrıntılı idarenin küçük dünyasında büyük bir

21 *Frankfurter Meß-Relation*, s. 4.

22 Hattî Efendi hakkında Osmanlı diplomasi tarihi bakımından Habsburg arşivlerinden geniş bir şekilde yararlanılmasıyla temayüz eden bir eser için bk. Hakan Karagöz, *Habsburg Gözüyle Bir Osmanlı Elçisi: Mustafa Hattî Efendi'nin Viyana Günleri (1748)*, Kitabevi Yay., İstanbul 2014. Ayrıca bu vadiye ilk olması münasebetiyle Beydilli ve Erünsal hocaların Seyfullah Ağa hakkındaki mümtaz çalışmasını hatırlatmakta fayda vardır, bk. Kemal Beydilli-İsmail E. Erünsal, “Prut Savaşı Öncesi Diplomatik Bir Teşebbüs Seyfullah Ağa'nın Viyana Elçiliği (1711)”, *TTK Belgeler*, XXII/26 (Ocak 2001), s. 1-15.

23 Joseph von Hammer-Purgstall, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, c. VIII, Hartleben's Verlage, Pest 1832, s. 187.

24 Khevenhüller'in parlak kariyerinin, saraydaki nüfuzunun ve teşrifattaki rolünün ayrıntıları hakkında bk. Martin Scheutz, “Die obersten Hofämter als Wechselstube von sozialem, ökonomischem und symbolischem Kapital. Anforderungsprofile an hohen Amtsträger des Wiener Hofes im 18. Jahrhundert”, *Herrschaft in Zeiten des Umbruchs: Fürstbischof Hieronymus Colloredo (1732–1812) im mitteleuropäischen Kontext*, haz. Gerhard Ammerer vd., Anton Pustet, Salzburg 2016, s. 240-248.

25 Johann Josef Khevenhüller-Metsch, *Aus der Zeit Maria Theresias: Tagebuch des Fürsten Johann Josef Khevenhüller-Metsch, kaiserlichen Obersthofmeisters, 1742-1776*, haz. Rudolf Graf Khevenhüller-Metsch ve Hanns Schlitter, Adolf Holzhausen, Viyana 1910, s. 240-241.

düzensizlik bırakmıştı. Şûrâ'nın yeni atanan Başkan Yardımcısı Khevenhüller (1739), enerjik bir şekilde harekete geçti ve 1740 yılında Saray Harp Şûrâsı ve bir bütün olarak ordu için gerekli reformları bir uzman raporunda hazırladı. Her alanda aktif olan Kraliçe Maria Theresia güvenilir danışmanın önerilerini anlayışla karşıladı ve 23 Mart 1745'te Şûrâ'yı ilgilendiren yeni bir emirname yayınladı. Bu yönerge başlangıçta personel sayısında önemli bir azalma öngörürken, aynı zamanda savaş deneyimi olan kâtip ve sekreterlerin diğer adaylara tercih edilmesini emretmekteydi. Yargı makamı, Şûrâ'nın kontrolü altında kalmakla birlikte bağımsız hale getirilmişti. Devam eden savaş operasyonları göz önünde bulundurularak, talimatta sahra ordusuyla ilgili tüm konuların öncelikli olması, tüm büro işlerinin hızlandırılması, evrak işlerinden kesinlikle kaçınılması ve öngörülen resmi kanallara uyulması isteniyordu. İmza genellikle hükümdara aitti ve sadece küçük kararlar "kurul kararıyla" imzalanabilirdi. Böylece Saray Harp Şûrâsı, genel devlet aygıtına entegrasyonunu korurken, bir kez daha bir iç yenilemeye gitmişti²⁶. Daha sonra, Halil Efendi'nin elçiliği öncesinde Avusturya'nın idarî reformları sonucunda Osmanlı ile ilişkilerin Harp Şûrâsı'ndan alınarak 1753 yılında Saray ve Devlet Şansölyeliği'ne (*Hof- und Staatskanzley*)²⁷ bırakılması, Halil Efendi'nin ilk resmî kabul sırasındaki yukarıda işaret edilen tasarrufun hukukî zeminini oluşturuyordu. Teşrifattaki değişikliği son olarak, Hammer'in de ifade ettiği gibi ikili devlet münasebetlerinin durumuyla da açıklamak mümkün görünmektedir. Bilindiği üzere Avusturya ile en son 1737-1739 yılları arasında savaşılmış, Belgrad Antlaşması ile barış sağlanmış, 1741 yılında ise sınırla ilgili kararname tanzim edilmiştir²⁸. Dahası Osmanlılar, Avusturya Veraset Savaşları (1740-1763) sırasında Avusturya aleyhinde savaşa dâhil olarak bıçak sırtında mücadele veren kayzerî orduyu pekâlâ müşkülata sokabilecekken barışı muhafaza ile Viyanalılar nezdinde büyük güven telkin etmiştir. Bunun minnetini ömür boyu yaşayan Maria Theresia buna mukabil Osmanlılarla daima dostâne ilişkilerden yana bir politika izlemiştir.

Yabancı ülke hükümdarlarına teslim edilen ve buna bağlı olarak o ülkenin arşivinde mahfuz bulunan nâme-i hümayûnlar Osmanlı diplomatikasına ışık tuttuğu gibi, Osmanlı hat sanatının estetik değeri yüksek numuneleri olmaları bakımından da mercek altına alınmaya değerdir, denilebilir. Bu noktadan hareketle, aşağıda yer alan ve cülûsun elçiler vasıtasıyla dost ve komşu ülkelere bildirilmesi geleneğinin bir parçası olarak Kayzer I. Franz'a teslim edilen nâme-i hümayûnun dijital görüntüsü, transkripsiyonu ve diplomatik açıdan değerlendirilmesi, bu makalenin orijinal yönünü oluşturmaktadır. Bunun öncesinde Halil Efendi'nin 1755 yazını geçirdiği Viyana günlerine dair bilgiler nakledilmiş ve bu sırada arşiv vesikaları yanında ağırlıklı olarak dönemin süreli yayınlarından yararlanılmıştır.

26 Oskar Regele, *Der Österreichische Hofkriegsrat 1556-1848*, Druck und Verlag der österreichischen Staatsdruckerei, Viyana 1949, s. 23, 76.

27 1743'ten itibaren resmî adı "*Kaiserliche Königliche geheime Hof- und Staats-Canzley der auswärtigen Geschäfte*".

28 Belgrad Antlaşması'nı müteakiben antlaşma gereği barışı teyit ve sağlamlaştırmak için büyük elçi vasfıyla Viyana'ya gönderilen Cânibî Ali Paşa hakkında tarafımızca hazırlanan monografik bir çalışma, "Cânibî Ali Paşa. Habsburg Viyanası'nda Son Osmanlı Büyük Elçisi (1740-1741)" başlığıyla VakıfBank Kültür Yayınları bünyesinde bugünlerde neşredilecektir.

1. Halil Efendi'nin Viyana Günleri

a. Şehre Giriş Alayı

Halil Efendi'nin 1755 yılı Viyana sefâretine dair bilinen bir sefâretnâmesi bulunmadığından, elçinin diplomatik misyonuna ilişkin malumatın ortaya çıkarılması, zorunlu olarak çağdaş Alman kaynaklarına müracaatı gerektirmektedir. Bu cümleden olmak üzere başta Avusturya arşiv vesikaları ve büyük oranda ona dayanan çağdaş gazete haberleri ile ortaya kabaca bir tablo çıkmaktadır. Orta elçi ve maiyeti 16 Nisan 1755 Çarşamba günü, şehre varmadan önceki son durak olan Schwechat varoşuna ulaştı. Viyana Gazetesi, ilkin orta elçi (*internuntius*)²⁹ daha sonra ise fevkalâde elçi (*ausserordentlich*)³⁰ olarak tanımladığı Halil Efendi'nin, 1754 yılına ait verilere göre takriben 170.000 nüfusluk³¹ büyük şehre hangi tertiple girdiğini, mutat ve mutantan törensel alayın ne şekilde cereyan ettiğini detaylı bir şekilde tasvir etmektedir. Uzun tasvirin ilk paragrafı şu şekildedir:

Büyük Sultan III. Osman, 10 Aralık 1754'te vefat eden kardeşi Sultan Mahmud'un yerine Türk sultanı olarak tahta cülûs eder etmez, tahta cülûsunu buradaki kayzerî saraya törensel bir sefâretle bildirmeye karar verdi. Bunun için Halil Efendi'ye şikk-ı sâni payesi verdi. Bunun üzerine kendisi içinde bulunduğumuz 1755 yılının 16 Ocak'ında elli üç kişiden mürekkep maiyetiyle İstanbul'dan yola çıktı³², 6 Mart'ta Belgrad'daki hudutta buradan gönderilen kayzerî ve kralî komiser tarafından resmen karşılandı, kadim uygulamaya binaen masrafları kayzerî ve kralî sarayca karşılanmak üzere her yerde ağırlandı ve elli kişilik atlı muhafızı bulunan bir süvari subayı tarafından kendisine refakat edildi³³.

29 *Wienerisches Diarium (WD)*, Num. 32, 19.04.1755

30 *WD*, Num. 36, 03.05.1755

31 Martin Scheutz, "Goldener Apfel, höfische Residenz und eine der Hauptstädte des Heiligen Römischen Reiches – die Metropole Wien der Frühen Neuzeit", *Weltstädte, Metropolen, Megastädte. Dynamiken von Stadt und Raum von der Antike bis zur Gegenwart*, Stadt in der Geschichte 43, haz. Clemens Zimmermann ve Stephan Sander-Faes, Jan Thorbecke Verlag, Zürich 2018, s. 117.

32 Viyana Gazetesi'ne yansıyan bu bilgilerin, 1740'tan itibaren İstanbul'da bulunan ve 1755 yazı sonlarına doğru payitahttan ayrılan diplomat Heinrich von Penkler'in Viyana Sarayı'na gönderdiği haftalık raporlara dayandığı şüphesizdir (OeStA, HHStA, Türkei V, Konv. 15, 16: Varia und Collectanea Gesandtschaft Penckler (1740-1755)). Yarı resmî gazetenin editörlerinin bu raporlara erişimi söz konusuydu. Nitekim *Wienerisches Diarium*'un her sayısında okunabilen üst yazısı "Kayzerî ve Kralî İmtiyazlı Gazete ve Kitap Matbaası'nda Basılmıştır" şeklindedir.

33 *WD*, Extra-Blatt zu Num. 33, 23.04.1755.

Viyana Gazetesi'nden nakledilen ve Avrupa kamuoyunda ilgi gören bu hadise, mesela Berlin'de çıkan *Spencersche Zeitung* ismiyle maruf gazeteden de okunabildi³⁴. Halil Efendi'nin şehre girişi, *Spencersche Zeitung*'un 6 Mayıs 1755 Salı günü çıkmış nüshasından iktibâsen Türkçesiyle şu şekildedir:

Türk Elçi Halil Efendi [Effendi] Schwechat'tan Leopoldstadt'a intikal ettiğinde, şimdiki ayın [Nisan] 19'u idi. Bu sırada aşağıdaki teşrifat gözlemlenmişti:

Elçi nihayet Schwechat'a vardıkdan ve orada üç gün boyunca istirahat ettikten sonra Nisan ayının 17'sinde ve ulaştığına dair haberi vermek üzere altı çuhadar veya hizmetçi ile birlikte divan efendisi veya sefâret sekreterini kayzerî iki zırhlı süvari eşliğinde İmparatorluk saray şansölyesi yardımcısı Kont von Colloredo, ayrıca hükümdarın mahrem-i esrarı ve saray şansölyesi Wenzel Anton Kont von Kaunitz-Rietberg ekselanslarına gönderdi. Aynı gün kayzerî ve kralî saray tercümanı Seleskowitzsch'e³⁵, saygıdeğer elçiye 19'unda Leopoldstadt'ta bulunan *Altın Kuzu (Zum Goldenen Lamm)*³⁶ isimli konağa yerleşebileceği³⁷ bilgisini vermesi için emir verildi.

Binaenaleyh zikredilen günde sefâretin yükleri erken saatte önden sevk edildi. Elçi, her detayı önceden sözleşildiği üzere saat sabah 8'e doğru Schwechat'tan at üstünde yola çıktı. *Marrer Linie* yoluna girip köprüyü geçtikten sonra, bu elçiliğe komiserlik (mihmandarlık) yapmak üzere tayin edilmiş kayzerî ve kralî saray tercümanı Seleskowitzsch tarafından, saray şansölyesi yardımcısı Kont von Colloredo ve hükümdarın mahrem-i esrarı, saray şansölyesi Kont von Kaunitz-Rietberg ekselansları adına en samimi şekilde karşılandı ve ikametgâhına aşağıdaki tertip içinde götürüldü.

Birinci sırada: At üstünde iki seyis ve Kont von Heissenstein ile Kont von Bergen'e ait iki yedek at.

İkinci sırada: Ekselansları Kont von Colloredo ve Kont von Kaunitz'in emrinde at üstünde iki seyis.

Üçüncü sırada: Gösterişli kıyafetler giymiş iki trompetçi.

Dördüncü sırada: Baron Pilati von Thassul, Kont von Heissenstein ve Kont von Bergen.

Beşinci sırada: Süvari Yüzbaşı Kont Rindsmaul'a ait üç yedek at.

Altıncı sırada: Süvari Yüzbaşı, yanında Süvari Subayı von Ober ve onları takip eden elli süvari neferi.

Yedinci sırada: Takımı başında yüzbaşı.

Sekizinci sırada: Elçi beyefendiye ait üç yedek at.

Dokuzuncu sırada: Çavuş, yani sefâret kuryesi.

34 Berlin okuyucusuna Halil Efendi'yle ilgili ilk haber şu şekilde nakledilmiştir: “*Viyana, 18 Nisan. Dün, yanında 50 kişi olduğu hâlde Türük elçi, Schwechat üzerinden buraya ulaştı.*”, bk. *Berlinische Nachrichten von Staats- und gelehrten Sachen*, No. LI, 29.04.1755.

35 Avusturya arşiv belgelerinde daha çok Anton von Seleskowitz veya Selescovitz şeklinde geçer. 1719-1765 yılları arasında aktif olarak Habsburg saray tercümanlığı görevinde bulunmuştur.

36 Yapıya dair bilgi için bk. Hüseyin Onur Ercan, “Rıdvan Ağa'dan Süleyman Bey'e (1634-1774): Osmanlı Elçilik Heyetlerinin Avusturya Devlet Arşivindeki İzleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, sayı 56 (2020), s. 75, 87-89.

37 Bu noktada yazar, daha evvel sehven verdiği bir bilgiyi tashih etmektedir, krş. Ercan, a.g.m., s. 75.

Onuncu sırada: Sultana ait itimat mektuplarının bulunduğu altı çifte koşulu bir araba, yanında yaya olarak iki çuhadar, yani elçinin hizmetkârı.

On birinci sırada: Mihmandar Ernst.

On ikinci sırada: Divan efendisi, yani sefâret sekreteri ve imam, yani sefâret din görevlisi.

On üçüncü sırada: Etrafında yaya yirmi iki çuhadar olduğu hâlde Türk atı üzerinde, kırmızı astarı bulunan samur kürk giymiş elçi Halil Efendi, yanında buradan komiser olarak tayin edilmiş olan ve ekselansları Kont von Colloredo tarafından tahsis edilmiş, Alman koşumlu atın üstünde gösterişli kıyafet giymiş kayzerî ve kralî saray tercümanı Seleskowiz ve onların önlerinde yaya olarak ilerleyen iki Alman hizmetkâr.

On dördüncü sırada: Hazinedar, yani paradan sorumlu kişi ve mühürdar, yani elçinin mühürünü muhafaza eden kişi.

On beşinci sırada: At üstünde diğer Türk sefâret subayları, sayıları on dört.

On altıncı sırada: Elçinin kâhyası, yardımcılılarıyla birlikte.

On yedinci sırada: Elçinin altı çifte koşulu arabası.

On sekizinci sırada: Kayzerî ve kralî saray tercümanının boş arabası.

On dokuzuncu sırada: Mihmandarın boş arabası.

Yirminci sırada: Fayton içinde elçinin aşçısı, terzisi.

Yirmi birinci sırada: Alayın sonunda dört neferden oluşan bir takım.

Sefâret alayı bu tertipte ikametgâhına yaklaştığında, süvari yüzbaşısı alayla birlikte kapının dışında durdu. Elçi tüm maiyetiyle birlikte avludan içeri girdi ve kendisine onur muhafızı olarak tayin edilmiş olan, yanlarında piyade bölüğünden elli neferin saf tutmuş hâlde tüfeklerini gösteren bir yüzbaşı ile bir teğmen tarafından karşılandı. Elçi, avlunun ortasında büyük taş basamakta atından indi ve kayzerî ve kralî saray tercümanı Seleskowiz tarafından odasına kadar eşlik edildi. Yukarıdaki büyük salonda kendisini çeşitli şekerlemeler ve serinletici meşrubatlarla komiser (mihmandar) bekliyordu. Bunun üzerine mezkûr saray tercümanı müsaade istedi ve derhal arabasına binerek Kont von Colloredo ve Kont von Kauniz'in yanına giderek onlara zikredilen süreci kemterâne ve itaatkârâne bildirdi³⁸.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Viyana'ya bazen bin kişiye varan büyüklükte, bazense elli kişilik küçük bir maiyetle gönderdiği diplomatik temsilcileri her defasında ilgiye mazhar oluyor³⁹, gösterişli elçi alayının Habsburg başkentine girişi günler öncesinden gündeme oturuyordu. Bunun sebeplerinden başta geleni, Osmanlıların Hıristiyan başkentlerinde XVIII. yüzyıl sonuna kadar daimi temsilcilikler ihdas etme yoluna başvurmamaları, diplomatların ancak belirli bir hizmeti ifa için (*ad hoc*) muvakkat süreyle gönderilmiş olmalarıdır. Böylece Viyana, Paris, Berlin ve daha sonra Londra'da Osmanlı sefâretinin geleceği haberi şehir ahalisinin söz konusu şehre giriş gününde alayın ilerleyeceği güzergâh boyunca toplanmasına

38 *Berlinische Nachrichten von Staats- und gelehrten Sachen*, No. LIV, 06.05.1755.

39 XVII.-XVIII. yüzyıllarda Viyana'ya gönderilen Osmanlı elçilik heyetlerinin bazılarının kaç kişiden oluştuğunu gösteren bir çalışma için bk. Ercan, a.g.m., s. 76-78.

vesile oluyordu. Kendilerinden coğrafya bakımından olduğu gibi yaşam biçimi, kılık kıyafet ve moda anlayışı açısından tamamen uzak olana merak, şehrin ahalisini görkemli resmigeçit törenini seyretmeye yöneltiyordu. Dönemin kamuoyuna arz edilen kayıtlarda makes bulan intibadan hareketle denilebilir ki Osmanlı elçilerinin mehter takımıyla şehre girişi ve karşılanmaları, zengin ve masalsı bir şark ülkesi hayallerini besliyordu. Buna ilaveten 1739 Belgrad Antlaşması ile uzun bir sulh devrinin yaşanması, ayrıca Habsburg mevrus topraklarının hükümdarı Maria Theresia gibi Fransa Kralı XV. Louis'nin (1715-1774) en meşhur gözdesi Marquise de Pompadour'un hususen yaptırdıkları ve kendilerini birer hanım sultan olarak resmettirdikleri yağlı boya tablolarla yüksek sosyeteye duyurdukları yoğun ilgisi, *Turquerie* adı verilen "Türk modası"nın XVIII. yüzyıl Avrupa'sında zirveye ulaşmasını sağladı. Avrupalıların Türk kıyafetleri ve manzaraları içinde resmedilmesi, zikredilen hanımların öncülüğünde hususen 1740'lardan itibaren büyük ilgi gördü. Belki de bu yüzden, yukarıda Türkçesi verilen haber kaydı, gazetenin üç gün sonra, yani cumartesi neşredilen hemen bir sonraki sayısında -muhtemelen kaçırınlar için- aynı uzunlukta tekrar basılacaktı⁴⁰. Gazetenin geniş bir zaman aralığını kapsayan sayılarının taranması suretiyle, böylesi bir durumun ancak istisnai olarak ve yüksek önem atfedildiği bariz olan haberlerde vaki olduğu kolaylıkla fark edilir.

b. Resmî Ziyaretler

Hacı Halil Efendi, 29 Nisan 1755'te, Kutsal Roma Alman İmparatorluğu Saray Şansölyesi Yardımcısı Kont von Colloredo'nun daveti üzerine, kendisine şehir merkezinde yer alan makamında resmî ziyarette bulundu. Bununla ilgili uzunca bir haberi yine aynı gazetenin 30 Nisan tarihli nüshasının ekinde bulmak mümkündür. Burada nakletmeye değer bir bilgi, söz konusu huzura kabulde Halil Efendi'nin konuşmasını Türkçe yaptıktan sonra bunun kayzerî tercüman Anton Seleskowitz tarafından Almancaya tercüme edilmesi ve benzer şekilde Von Colloredo'nun Almanca cevabının ise yine tercüman tarafından elçiye Türkçe nakledilmesidir. Ardından elçi, Sadrazam Köse Mustafa Paşa tarafından hazırlanan mektubu kendi eliyle şansölye yardımcısına uzattı. Resmî görüşmenin devamında tercüman vasıtasıyla yapılan sohbet serinletici içecek, şekerleme, kahve ve muhtelif çikolatalar eşlik etti⁴¹. Yine elçi, ertesi gün benzer bir tertipte bu defa hükümdarın mahrem-i esrarı ve saray şansölyesi (*Geheimer Hof- und Staatskanzler*) Wenzel Anton Kont von Kaunitz-Rietberg tarafından makamında resmî törenle kabul edildi⁴². Bir sonraki tören, doğrudan Kayzer nezdinde olacaktı.

Yukarıda da işaret edildiği üzere, Halil Efendi'nin davete binaen ziyaretlerini şansölye yardımcısına ve ardından şansölyeye yapması dikkat çekicidir. Gerçekten de ilk kez olmak üzere

40 *WD*, Num. 34, 26.04.1755.

41 *WD*, Extra-Blatt zu Num. 35, 30.04.1755.

42 *WD*, Num. 36, 03.05.1755.

bu elçilikle birlikte Avusturya şansölye ve şansölye yardımcıları, kadimden beri Saray Harp Şûrâsı başkanının hakkı olan ilk ziyareti ve resmî kabulü, yakın zamanda bazı değişikliklere gidilen teşrifat kaidelerine dayanarak üstlerine almıştı. Aslına bakılırsa bunun somut karşılığı da oldu: Bu yeni durumu, “kendi sadrazamımız” olarak gördükleri başkanlarına karşı yapılmış alçaltıcı bir uygulama olarak değerlendiren ve elçi kabullerinde hazır bulunan Saray Harp Şûrâsı’na bağlı askerler, şimdi şansölyelere hizmet etmeye yanaşmayarak merasimde görev yapmak istemediler. Dahası, başkana yakın olan bazı soylular katılmaktan kaçındı. Bunun üzerine -hâlihazırdaki tatsızlığın bir krize dönüşmesini istemeyen- Viyana sarayı, bu defa askerleri de küçük düşürmüş olacağından, zorla göreve sevk etmek emrini vermedi. Neticede yüksek mevkideki saraylıların talimatıyla kabul törenlerinde, bilhassa şansölye yardımcısının tertip ettiği resmî kabulde, çok sayıda soylu yer almış ve böylece kalabalık bir topluluk meydana gelmişti⁴³.

c. Kayzer I. Franz ve Kraliçe Maria Theresia’nın Huzurunda

Bir elçinin diplomatik misyonunun şahikası, gittiği devletin en yüksek makamı tarafından huzura kabul edilmesidir. Hacı Halil Efendi örneğinde bu makam, Kutsal Roma Alman İmparatoru I. Franz ve Kraliçe Maria Theresia tarafından işgal ediliyordu. Her iki resmî kabulde de Halil Efendi, Sultan III. Osman’ın Osmanlı tahtının yeni sahibi olduğunu bildiren nâme-i hümayûnu teslim edecekti. Orta elçi önce 14 Mayıs 1755 Çarşamba günü kendisine İstanbul’da emanet edilen, aşağıda hem görselini hem de transkripsiyonunu bulacağımız, arkasında nâme kulağı bulunan nâme-i hümayûnu teslim etmek üzere Kayzer I. Franz tarafından Viyana merkezindeki kışlık sarayda (*Hofburg*) törenle, öğlen saat birde⁴⁴ kabul edildi. Bu resmî kabul öncesinde, diğer tüm Osmanlı elçileri için (büyük-orta-fevkalâde gibi) söz konusu olan ve teşrifat kaidelerinin görüşüldüğü, elçinin bunlara rıza göstereceğini beyan edip etmediği, özetle resmî kabulün icrası için her şeyin hazır olup olmadığını teyit amaçlı bir saray konferansı (*Hofkonferenz*) tertip edildi. Halil Efendi örneğinde bu toplantının -teşrifat defterinden okunduğu kadarıyla- 11 Mayıs’ta, yani resmî kabulden üç gün önce yapıldığı görülmektedir. Toplantının hukukî zeminini, geçmiş sayısız örnekte gördüğümüz üzere, Başmâbeyn Dairesi (*Obristhofmeisteramt*) tarafından, saray arşivinden çıkarılan ilgili, başka türlü söylersek referans olarak kullanılabilir son elçi kabul örneğini gösteren protokol kayıtlarına dayanılarak hazırlanan rapor oluşturuldu⁴⁵. 2 Mayıs tarihli kısa raporda bir önceki seferde Türk elçinin (Hattî Efendi) önce Kayzer ve dört gün sonra Kraliçe nezdinde ilk defa huzura kabul edildiği (6 ve 10 Haziran 1748) ve Kayzer tarafından huzura kabul edildikten ve konağına geri götürüldükten sonra ikametgâhında Kayzer’in emriyle sevk edilmiş mükellef bir sofranın kurulduğu hatırlatıldıktan sonra, şimdiki sefer de aynıının tatbiki

43 Khevenhüller-Metsch, *a.g.e.*, s. 240-241.

44 Khevenhüller-Metsch, *a.g.e.*, s. 240.

45 OeStA, HHStA, OMeA, Zeremonialprotokoll 25 (1755-1756), fol. 112v-113r.

teklif edilmekteydi. 11 Mayıs'ta tertiplenen konferansta bu bilgiler ışığında Halil Efendi'nin resmî kabulü meselesi ele alındı. Konferans kaydının ekinde, elçinin huzura kabuller (Kayzer ve Kraliçe) sırasında saray tarafından âdet üzere uygulanan kaideleri kabul ettiğine dair kendi eliyle kaleme alıp imzaladığı 10 Mayıs tarihli yazılı beyanının istinsahı yer aldığından hareketle⁴⁶, beyan maddelerinin üzerinde dikkatle durulduğunu söylemek yanlış olmaz.

Akabinde Halil Efendi ayın 17'sinde, bu kez Kraliçe Maria Theresia'ya resmî ziyarette bulundu ve ona da söz konusu sultanî belgeyi huzura kabul töreninde teslim etti⁴⁷. Her iki belge, alıcı isim ve elkabı dışında aynıdır. Dolayısıyla tıpkı Avusturya'ya yedi yıl evvel -Savaş'a bakılırsa Osmanlı tarihinde ilk kez olmak üzere yabancı bir ülkenin kral ve kraliçesine- iki adet nâme-i hümayûn gönderildiği gibi⁴⁸, yine aynı kişilere iki ayrı nâme teslim edilmiştir. Esasen bunun sebebi, Avusturya'nın önce VI. Karl'ın vefatını müteakiben (20 Ekim 1740) artık Habsburg-Lothringen hanedanlığı tarafından ve 21 Kasım 1740 tarihi itibarıyla mevrus topraklarının ortak naiplikle (*Mit-Regent*) idare edilmesi⁴⁹, daha sonra 1745'te Kutsal Roma Alman imparatoru seçilen I. Franz'ın kayzer, Maria Theresia'nın ise mevrus ülkelerin hükümdarı olmasından ileri geliyordu. Kuşkusuz her iki tören, gerek Viyana gerekse fıslıtı gazetesinde geniş yer buldu⁵⁰. Hatta haber değeri yüksek bu hadise -biraz gecikmeli de olsa- Berlin'de çıkan bir başka gazete olan *Vossische Zeitung* ismiyle maruf yayın organına konu oldu⁵¹. Burada dikkati çeken, Osmanlı elçisinin Prusya açısından birkaç yıl öncesine kadar tartışmalı Kayzer I. Franz'ın değil de yalnızca meşru kabul edilen müteveffa Kayzer VI. Karl'ın kerimesi Kraliçe Maria Theresia'yı ziyaretinden söz edilmesidir. Söz konusu haberin Türkçesi şu şekildedir:

Tuna Nehri, 27 Mayıs. Türk elçinin Viyana'da bu ayın 17'sinde Kraliçe'nin huzurunda gerçekleşen resmî kabulde, ekselansları göz kamaştırıcı biçimde giyinmiş ve en seçkin saray hanımları tahtın etrafında ayakta duruyor vaziyette idiler. Elçi bile ekselanslarının görüntüsü ve elçinin konuşmasına verdiği cevaptaki cazibe karşısında olağanüstü şaşkın hâle gelerek bu şaşkınlığını huzurdan çıktıktan sonra maiyetine belli ediyordu.

Yine aynı gazetenin bir sonraki sayısında ise, yalnızca Kraliçe'nin kıyafetine dair kısa habere yer verildiği görülmektedir:

46 Beş maddeden müteşekkil beyan metni için bk. OeStA, HHStA, OMeA, Zeremonialprotokoll 25 (1755-1756), fol. 116v-118r.

47 Resmî kabul merasiminin tasviri için bk. OeStA, HHStA, OMeA, Zeremonialprotokoll 25 (1755-1756), fol. 131r-132v.

48 Ali İbrahim Savaş, "Osmanlı Diplomatikasına Ait Name-i Hümayun, Ahidname-i Hümayun ve Mektup Tahlilleri", *OTAM*, sayı 7 (1996), s. 227.

49 Maria Theresia'nın, zevcesini resmen ortak naiplik olarak ilân ettiğine dair Almanca resmî belgenin tam metni için bk. *Die Neue Europäische Fama, Welche den gegenwärtigen Zustand der vornehmsten Höfe entdeckt*, haz. Gottlieb Schumann, c. LXVI, Gleditsch, Leipzig 1740, s. 538-543.

50 *WD*, Extra-Blatt zu Num. 40, 17.05.1755.

51 *Königlich privilegirte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen*, 68. Stück, 07.06.1755.

Tuna Nehri, 30 Mayıs'tan. Ekselansları Kraliçe'nin, Türk elçisini huzura kabul ettiği o gün taktıkları kolye, bilezikler ve sair küçük taşların pahası 5 milyon gulden olarak tahmin edilmektedir⁵².

14 Mayıs tarihli kabul merasimi, Viyana'daki imparatorluk arşivinde muhafaza edilen ve 1652 yılına değin uzanan⁵³ saray teşrifat/protokol zabtında (*Hof-Protocoll*) ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır. Söz konusu kaydın hulâsaten Türkçesi şu şekildedir:

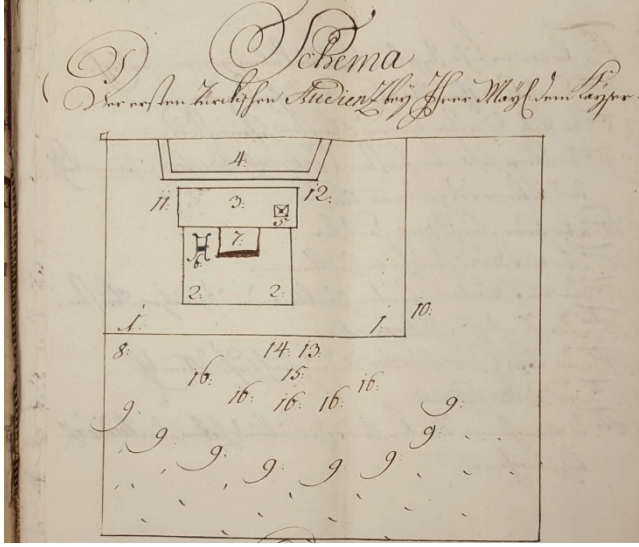
[...] Elçi, resmî kabul salonuna girer girmez, sonra da salonun ortasında ve nihayet kayzerî tahtın üzerinde bulunan platformda Şark usulünce eğilerek tazimlerini tamamladıktan sonra Majesteleri'ne Türkçe hitap etti. Ardından Divan Efendisi'nden, yani elçilik kâtibinden, sadrazamın mektubuyla birlikte sultanın nâmesini aldı, platformun üzerine çıktı ve Majesteleri'nin solunda yer alan masanın üzerine koydu. Tekrar geriye doğru giderek platformdan indiği sırada konuşmasını, yukarıda adı geçen saray sekreteri ve saray tercümanı Seleskowiz Alıncaya yüksek sesle tercüme ediyordu. Konuşmanın tercümesi tamamlandığında Roma Kayzerî Majesteleri, Saray Şansölyesi Yardımcısı Kont von Colloredo ekselanslarına bir işaret verdi; Von Colloredo dizlerinin üstüne çökerek kendisine tazimde bulunduktan sonra ayağa kalkıp elçiye Kayzer'in cevabî mektubunu uzattı, bu sırada mektupta yazılanlar mezkûr saray sekreteri tarafından Türkçeye yüksek sesle tercüme edildi.

Bunun üzerine elçi yeniden platforma ayak bastı ve hürmetâmiz bir şekilde Roma Kayzerî Majesteleri'nin eteğini öper gibi yaptıktan sonra geri geri yürüyerek ve üç kere eğilmek suretiyle tazimde bulunarak salondan çıkarak yukarıda zikredilen şövalye salonuna (*Ritterstube*), böylece ikametgâhına dönüş yoluna geçti [...] ⁵⁴.

52 *Königlich privilegirte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen*, 69. Stück, 10.06.1755.

53 Ercan, a.g.m., s. 55.

54 OeStA, HHStA, ÄZA, 50/13: Auszug aus dem Bericht des Hofdolmetschers von Seleskowitz über den nach Wien gesandten türkischen Botschafter El Hagi Halil Effendi, fol. 82r-95v; OeStA, HHStA, OMeA, Zeremonialprotokoll 25 (1755-1756), fol. 121v-131r.

Görsel 1: Halil Efendi'nin 17 Mayıs 1755'te Kayzer I. Franz tarafından huzura kabulü sırasındaki protokol düzeninin şeması⁵⁵. 7 numaraya işaretlenmiş yer kayzerin, 13 ise elçinin konumunu göstermektedir.

Zabıtlardan okunduğu kadarıyla Hacı Halil Efendi kayzerin nezdinde gerçekleşen huzura kabulde kendisinden bekleneni -önceden yazılı olarak beyan ettiği üzere- yerine getirmiş gözükmektedir. Osmanlı elçisi sadece üçüncü temennası sırasında, bunu teşrifat defterinde “*Notandum*” başlıklı derkenar olarak görüyoruz (bunun anlamı, halef elçinin resmikapulü sırasında ilgili yetkililer bunu özellikle görsün ve ona göre gerekli tedbirleri alsın), Şark âdetince tatbik edilemediği ve sultana mutak şekilce gösterildiği gibi Kayzer önünde yeterince eğilmemiş, fazla dik kalmıştı⁵⁶.

d. Elçinin Gündelik Yaşamından İzler

Hacı Halil Efendi'nin Viyana'da geçirdiği yaz aylarına dair malumat, bizzat elçi veya maiyetinden biri tarafından tutulduğu bilinen bir günlük/hatırat türü vesika veya devlet erkânına sunulan bir takrîr/sefâretnâme bulunmadığından veya günümüze ulaşmadığından, oldukça mahduttur. Bu hususta, Avusturya Devlet Arşivi vesikaları bir kenara bırakılırsa, olsa olsa dönemin haber kaynaklarına yansımış aşağıda verilen Almanca ve benzeri haberleri⁵⁷ okumak mümkündür:

55 OeStA, HHStA, ÄZA, 50/13: Auszug aus dem Bericht des Hofdolmetschers von Seleskowitz über den nach Wien gesandten türkischen Botschafter El Hagi Halil Effendi, fol. 66r. Fotoğraf Hüseyin Onur Ercan, 17.01.2019 Viyana.

56 OeStA, HHStA, OMeA, Zeremonialprotokoll 25 (1755-1756), fol. 129r.

57 Kuvvetle muhtemel çağdaş Fransızca, İngilizce, Lehçe ve İtalyanca gazetelerinde Halil Efendi'ye dair haberler bulunuyordu. Bu makalede konu odağı ve hacim düşünülerek başka Avrupa gazeteleri taranmamıştır. Ancak Halil Efendi veya bir başka Osmanlı elçisinin Avrupa ziyaretinin noksanzış şekilde çağdaş Batı gazeteleri merceğinden takip edilmesi pekâlâ yeni çalışmalara konu olabilir.

Viyana, 7 Haziran'dan. Türk elçi küçük bir maiyetle sıklıkla Prater yahut Tuna Adası denilen bölgede gezintiye çıkıyor. Buranın yalnızca güzel konumundan değil, aynı zamanda huzur verici doğasından istifade etmektedir⁵⁸.

Viyana, 14 Haziran'dan. Kayzerî Majesteleri'nin hususi talimatıyla Türk elçiye mümkün mertebe değişimler yaşatılmaya ve burada görülmeye değer ne varsa gösterilmeye çalışılıyor. [...] Pazar günü şehrin önündeki yeni güzel amfitiyatro açıldı; burada Türk müziği eşliğinde vahşi hayvanlar kovalandı. Türk elçi sultanından, buradan iki reçel imalatçısı bulması ve onları, inanç serbestliği teminatı altında çalışmak suretiyle yıllık 300 duka altın maaş ile İstanbul'a göndermesi talimatını aldı⁵⁹.

Viyana, 2 Temmuz'dan. Türk elçi orucuna hâlâ sıkı bir şekilde riayet ediyor, ancak bu ayın 12'sinde sona erecek. Ardından kendisi buradaki fabrikaları, bahçeleri ve harikulâde binaları kendi gözleriyle görebilecek. Elçi önümüzdeki Ağustos ayının sonunda İstanbul'a döneceği için, kendisine verilecek olarak kıymetli hediyelerin hazırlanması emri verildi⁶⁰.

Viyana, 16 Temmuz'dan. Türk fevkalâde elçinin, memnuniyet veren davranışları Viyana sarayını, kendisine verilen tayinatın günlük harcırahını arttırmaya sevk etti⁶¹.

Viyana, 3 Ağustos'tan. Son olarak burada bulunan Türk fevkalâde elçi kayzerî darphaneyi ve hemen bitişiğindeki benzersiz Bakır-Cıva-Maden Bakanlığı'nı ziyaret ettiğinde, kendisine hediye olarak her biri 12 duka değerinde bir yüzünde Kayzer ile Viyana şehrinin, diğer yüzünde Kraliçe ile Viyana şehrinin resminin bulunduğu iki altın madalyon, ayrıca on iki kayzerî, ayrıca on iki kayzerî ve kralî özel olarak darb edilmiş gümüş sikkeler (*speciesthaler*), ve ayrıca bir o kadar altın sikkelere (*gulden ve creuzer*) kadar diğer tüm madenî paralardan verildi. Maiyetinden her birine de 25 gulden hediye edildi. Mezkûr elçi bundan başka kayzerî ve kralî kütüphaneyi ziyaret ettiğinde özellikle burada bulunan Türk, İbrânî, Yunan, Arap ve Keldânî elyazmalarına hayretle temaşa etti⁶².

Bundan başka elçi ve heyetinin seçkinleri için Schönbrunn Sarayı'nın (Görsel 2) tiyatrosunda özel bir loca ayrılmıştır. Burada çeşitli temsil, komedi ve benzeri etkinlikleri izletmek suretiyle elçi ve maiyetinin Viyana'daki zamanlarını hoş ve keyifli geçirmeleri amaçlanmıştır⁶³. Münih gazetesine bakılırsa Halil Efendi, bu locada hemen her gün bulunup komedileri seyrediyordu⁶⁴. Halil Efendi locasında 22 Mayıs'ta, *Tragédie Brutus* adlı Fransız oyununu seyretti. Ancak gözlemlendiği kadarıyla, bunu fazla üzücü buldu. Buna karşın elçinin baleden daha fazla haz ettiği, yanı sıra bir tür komik opera olan *La Surprise* gibi küçük temsillerden hoşlandığı fark ediliyordu⁶⁵. Yine Münih gazetesinin Viyana'dan 25 Haziran tarihli haberinde, elçi için kırk(!) günlük oruç zamanının başladığı, bu nedenle

58 *Königlich privilegirte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen*, 77. Stück, 28.06.1755. Aynı haber Münih gazetesinde şu şekilde geçmektedir: “*Viyana, 25 Haziran.* Türk elçi sultanından, Viyana'dan iki tatlı ustasını yıllık 300 duka altın maaşla ve kendilerine sağlanacak din serbestliği teminatıyla İstanbul'a göndermek üzere sultanından emir aldı.”, *Münchener-Zeitungen*, Num. CIV, 01.07.1755.

59 *Königlich privilegirte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen*, 78. Stück, 01.07.1755.

60 *Königlich privilegirte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen*, 86. Stück, 17.07.1755.

61 *Berlinische Nachrichten von Staats- und gelehrten Sachen*, No. LXXXIX, 26.07.1755.

62 *Berlinische Nachrichten von Staats- und gelehrten Sachen*, No. XCVII, 14.08.1755.

63 *Münchener-Zeitungen, von denen Kriegs-, Friedens- und Staatsbegebenheiten, inn- und ausser Landes*, Num. LXXXII, 23.05.1755.

64 *Münchener-Zeitungen*, Num. XCIV, 13.06.1755.

65 Khevenhüller-Metsch, a.g.e., s. 242.

maiyetiyle birlikte ikametinden çıkmadığı ve artık gezi ve eğlencelere gitmediği, Ağustos ayı sonunda İstanbul'a dönmeyi planladığı yazmaktadır⁶⁶.

Elbette elçinin geçirdiği zamanın, görüştüğü kimselerin ve hangi meşguliyetlerde olduğunu “basına yansiyandan” ibaret olması beklenemez ve diplomatik sosyalleşme resmî törenlerle sınırlandırılmaz. İmparatorluk muhafızlarının raporları ve tercümanların günlükleri, Osmanlı diplomatlarının Viyana'daki gündelik hayata katılımına, diplomatik sahadaki ve aristokrasideki tanıdıklarına ve Türkçeleri mükemmel derecedeki Habsburg tercümanlarının sunduğu arabuluculuğun sınırlarına ışık tutmaktadır. 2017 yılına ait bir çalışmada, bu gayiresmî veya kayıt dışı etkinliklerden birisine yer verilmiştir⁶⁷. Burada ortaya konduğuna göre, misafirperverliğin müzakerelerin iyi yürütülmesi için ne kadar faydalı olabileceğini bilen Halil Efendi, Viyana sarayındaki nüfuzunu arttırmak için, 14 Mayıs tarihli kabul merasiminden sonra, kabulünü organize eden imparatorluk yöneticilerini akşam yemeğine davet etti. Kayzerî tercüman Seleskowitz bir kâğıda gizlice masa planını çizdi. Bu belge, ilk olarak Halil Efendi'nin elçiliğiyle ilgili resmî törenler arasında kaydedilecek, ikinci olarak da Venedik elçisi Pietro Correr tarafından Venedik Senatosu'na gönderdiği resmî yazılarda kullanılacak kadar ilginç bulunmuştu. Konuklar masanın etrafına önem sırasına göre yerleştirilirken, Seleskowitz ve oğlu, orta elçi ve konukları arasındaki sohbeti organize edebilmek için stratejik olarak konumlandırılmıştı. Ancak tek sohbet, servis edilen yemekler ve Osmanlı gastronomi uygulamalarına göre yemek yeme şekli hakkındaydı. Yine de Seleskowitz'e göre, bu çok özel sosyalleşme ânı Halil Efendi'nin itibarı ve dolayısıyla misyonunun başarısı üzerinde büyük bir etki yarattı. Bu akşam yemeği teklifi Avusturyalı misafirleri tarafından kabul edilmiş, onaylanmış ve hatta beklenmişti; onlar da sonunda Halil Efendi'ye hem protokole uyum sağlaması hem de elçilik idaresini desteklemesi için yardım teklif etmişlerdi. Halil Efendi'nin konuklarına verdiği yemek, konukları da destek vermeye teşvik etmişti. İkametinin henüz başında kazandığı itibar sayesinde, şehirdeki Osmanlı tebaası tüccarlarının⁶⁸ tüm talep ve dilekçelerini destekleyebildi. Onun ziyareti, Osmanlılar için daha elverişli ticaret koşullarının kabul edilmesinin yolunu açtı⁶⁹.

Osmanlı elçisi Hacı Halil Efendi ilk kabul merasimlerinden takriben üç ay sonra, bu defa Viyana'da 1745 yılından itibaren yazlık saray olarak kullanılmaya başlanan Schönbrunn'da önce 25 Ağustos 1755 Pazartesi günü Kayzer I. Franz'a⁷⁰ ve 27'sinde Kraliçe Maria Theresia'ya veda ziyaretinde bulundu⁷¹. Veda ziyaretlerinde kendisine ve maiyetine çeşitli

66 *Münchener-Zeitungen*, Num. CIV, 01.07.1755.

67 David Do Paço, “Trans-Imperial Familiarity: Ottoman Ambassadors in Eighteenth-century Vienna”, *Practices of Diplomacy in the Early Modern World, c. 1410-1800*, ed. Tracey A. Sowerby-Jan Hennings, Routledge, Londra 2017, s. 166-184.

68 Avusturya arşiv vesikalarında “Türk tebaası” (“*türkische Untertanen*”) olarak tanımlanan Sefarad Yahudileri, Rumlar ve Ermeniler kastedilmektedir. Bu zümrelere daha detaylı temas etmek üzere 2024 yılı itibariyle neşredilmesi planlanan bir çalışma tarafımızca hazırlanmaktadır.

69 Paço, “Trans-Imperial Familiarity”, s. 173-175. Özel olarak Halil Efendi'den bahsetmiyor olsa da Viyana'daki Osmanlı elçilerinin kültürel temasları hakkında mühim malumat sağlayan öncü bir makale örneği için bk. Karl Teply, “Türkische Gesandtschaften nach Wien 1488-1792”, *Österreich in Geschichte und Literatur*, sayı 20 (1976), s. 14-33.

70 *WD*, Num. 69, 27.08.1755; Khevenhüller-Metsch, *a.g.e.*, s. 257.

71 *WD*, Num. 70, 30.08.1755.

hediyeler takdim edildi⁷². Bu resmî kabullerin ayrıntılı bilgisini arşiv kayıtlarından olduğu gibi yine Viyana Gazetesi'nden takip etmek mümkündür⁷³.

Görsel 2: 1759/60 yılında Schönbrunn Sarayı'nın Bernardo Bellotto'ya ait yağlı boya tablosu⁷⁴.

Diplomatik misyonunu tamamlayan Hacı Halil Efendi 18 Eylül 1755 Perşembe günü sabah saat sekizden sonra Viyana şehir garnizonuna bağlı Leopold-Dhaunisch bölüğünün koruması altında ikametgâhından ayrıldı ve İstanbul'a dönmek üzere Tuna'nın bir kolunda demirlemiş olan gemiye bindi⁷⁵. Halil Efendi, İstanbul'daki mukim elçilik vazifesini tamamlamış, Sadrazam Nâîlî Abdullah Paşa'ya 3 ve Sultan III. Osman'a 6 Ağustos'ta veda ziyaretlerini gerçekleştirmiş

72 OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 227, Konv.2: Varia, u.a. Geschenke für den osmanischen Hof (1712-1762), fol. 129r-130v.

73 *WD*, Anhang zu Num. 71, 03.09.1755. Ayrıca bk. *Königlich privilegirte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen*, 110. Stück, 13.09.1755.

74 *Kunsthistorisches Museum Wien*, Gemäldegalerie INV. NR. 1667, <https://www.khm.at/de/object/207/>, son erişim tarihi: 2 Kasım 2023.

75 *WD*, Num. 76, 20.09.1755; *Berlinische Nachrichten von Staats- und gelehrten Sachen*, No. CXVIII, 02.10.1755.

olup⁷⁶ Viyana'ya dönüş yolundaki Heinrich von Penkler ile 23 Ekim 1755'te Zemun (*Semlin*) mahallinde mübadele merasiminden sonra Osmanlı topraklarına geçti⁷⁷.

Şimdi bu makalenin odağında bulunan ve Alman Kayzeri'ne 14 Mayıs 1755'te, 17 Mayıs 1755'te zevcesi Avusturya Arşidüsesi ve Macaristan, Hırvatistan, Bohemya Kraliçesi Maria Theresia'ya takdim edilen Sultan III. Osman tuğralı, beşâretnâme türündeki nâme-i hümayûn bahsine geçebiliriz.

2. III. Osman'ın Cülûsunu Müjdeleyen Çifte Beşâretnâme

Cülûs tebliği konulu *beşâret* veya *ilân-nâmeler*, gönderildikleri memleketlerin saray arşivlerinde muhafaza edilmektedir. Bundan dolayı arşivlerimizde yalnızca az sayıda ve herhangi bir sebeple yerine gönderilmemiş olanlara rastlamak mümkündür. Bu makalenin odağındaki beşâretnâme türü nâme-i hümayûnlar ve ona ait nâme kulakları, Avusturya Devlet Arşivi'nde mahfuz tutulan *Türk Vesikalari* (*Türkische Urkunden*) arasında⁷⁸ ve *Muhtelif Koleksiyonlar* (*Varia und Collectanea*) tasnifinde⁷⁹ bulunmaktadır. Nâme-i hümayûnlar büyük ebatlı (Maria Theresia adına hazırlanmış olan nâme 182 x 78,5 cm ebatındadır) âbâdî kâğıda celi divânî yazı ile kaydedilmiş olup yazının üst ve kâğıdın orta kısmında, gösterişli ve oldukça büyük ebatta altın yaldız bir tuğra bulunmaktadır, tuğranın üst kısmı boştur. Fekete'nin de belirttiği üzere, Osmanlılara ait tüm belge türleri arasında, sultanî nâmeler üslup ve metin açısından en gelişmiş ve yazım açısından en dikkatli şekilde uygulanmış olanlardır⁸⁰. Kondisyonu çok iyi durumda olan söz konusu belgelerde bu özellikler göze çarpmaktadır. Her iki nâmede de kat izi ve arka yüzlerinde sah bulunmaktadır.

76 Penkler'in Osmanlı payitahtındaki birinci elçilik döneminin (1741-1755) sonunda gerçekleştirdiği veda ziyaretleri ve bu resmî kabullerde kendisine teslim edilen belgeler için bk. Hüseyin Onur Ercan-Nihal Metin, "Avusturyalı Mukim Elçi Heinrich Von Penkler'e Veda Ziyareti Münasebetiyle Sultan III. Osman Tarafından Verilen Nâme-i Hümayûn (1755)", *Archivum Ottomanicum*, sayı 40 (2023), s. 117-132.

77 *Neue genealogisch-historische Nachrichten von den vornehmsten Begebenheiten, welche sich an den europäischen Höfen zutragen, worinn zugleich vieler Stands-Personen Lebens-Beschreibungen vorkommen*, haz. Michael Ranft, c. LXXIII, Heinsius, Leipzig 1756, s. 75. Dönemin bir başka Almanca kaynağı, esasen bir siyasi havadis derlemesi olan yayında da Osmanlı sefâretinin muhtasar olarak yer aldığı görülmektedir. Söz konusu derlemede Türkçesiyle şöyle yazar: "16 Nisan'da Hacı Halil Efendi [metinde geçtiği şekliyle "Hacı Halil Effendi"] isimli Türk elçi elli üç kişiyle beraber Schwechat'a ulaştı. Oradan 19'unda onun için hazırlanmış olan Leopoldstadt'teki ikametine götürülmek üzere alındı. 29'unda İmparatorluk saray şansölyesi yardımcısı Kont von Colloredo ve 30'unda saray şansölyesi Miralay Kont von Kaunitz-Rietberg nezdinde merasimle kabul edildi. 14 Mayıs'ta Kayzer ve 17'sinde Kraliçe ile resmî görüşme gerçekleştirdi. Bunun üzerine Viyana'da ilgi çekici ne varsa gördü ve bilhassa kayzerî kütüphanede [burada kastedilen Kayzer VI. Karl'in emriyle 1723-1726 yılları arasında barok mimari üslubunda inşa edilen ve Josefsplatz'ta yer alan kütüphanedir; günümüzde Prunksaal der Österreichischen Nationalbibliothek] mahfuz çok sayıdaki şark yazmasına şaşırıldı. 25 Ağustos'ta Kayzer ve 27'sinde Kraliçe'nin huzurunda Schönbrunn'da veda ziyaretini gerçekleştirdi ve akabinde zikredilen şansölyelerle de vedalaştı. Gönderilme sebebi şimdiki Büyük Sultan III. Osman'ın tahta cülûsunu bildirmekti. 18 Eylül'de İstanbul'a dönüş yolculuğu başladı.", *Neue genealogisch-historische Nachrichten*, s. 62.

78 OeStA, HHStA, UR, *Türkische Urkunden* 17 (1749-1755).

79 OeStA, HHStA, *Türkei V, Konv. 21-2: Varia und Collectanea* (1741-1801).

80 Ludwig Fekete, *Einführung in die osmanisch-türkische Diplomatie der türkischen Botmäßigkeit in Ungarn*, Königliche Ungarische Universitätsdruckerei, Budapeşte 1926, s. XXXI.

Vak'anüvis Hâkim Efendi'nin kaleme aldığı eserde, “*Ve sûret-i tebrik-nâme dahi bi-aynihi bu mahalle kayd olundu*” başlığı ile, I. Franz'a teslim edilmek üzere hazırlanan beşâretnâmenin sureti verilmektedir⁸¹. Suretin başında nâmenin elkab ve dua rûkûnleri ile nakil rûknüne geçiş formülü atlanır; vak'anüvis bu hususa “*Ba'de'l-elkâbi'l-ma'rûfe*” başlangıç ifadesiyle işaret eder. Akabinde “*birâder-i âli-güherimiz*” ifadesiyle başlayan metin boyunca, nâmenin orijinali ile çok sayıda farklılıklar bulunur. Bunlar sırasıyla: “*tevfikât-ı aliyye-i lem-yezeliyyesi*” yerine “*tevfikât-ı lem-yezeliyyesi*”, “*Hâdî-i hayr-i menâhic ve sebeb-i Hâtem-i cümle-i enbiyâ*” yerine “*Hâdî-i hayr ve menâhic ü sübül, Hâtem-i cümle enbiyâ*”, “*ahkâm-ı kazâ-i mezâhir*” yerine “*ahkâm-ı kazâ-merzâmız*”, “*mülûk-ı sûtûde-sülûka iş'âr, âlî-i kadîme-i eslâf-ı şeref-ittisâfımız olmağın*” yerine “*mülûk-ı sûtûde-şi'âra iş'âr, âdet-i kadîme-i eslâf-ı şeref-ittisâfımız olmağla*”, “*uhûd-ı sâdika*” yerine “*mahabbet-i sâdika*”, ve son fark olarak “*râhat-ı re'âyâ-yı tarafeyne bâ'is ü vesîle idüğü bî-iştibâhdır*” yerine “*râhat-ı re'âyâ tarafına bâ'is-i emniyyet ve vesîle-i refâhiyyet idüğü bî-iştibâhdır*”. Dahası, Hâkim'de -baştaki elkab ve dua gibi- eksik olan çok mühim satırlar tarih ve nâmenin hazırlandığı yer bilgisidir. Aşağıda yer alan orijinal nâme-i hümâyûn ve dolayısıyla transkripsiyonunda görüleceği gibi esasen vesika, “*Tahrîren fî evâil-i şehri Rebî'ülevvel sene semân ve sittîn ve mi'ete ve elf. Be-makâm-ı Dârü's-Saltanatü'l-Aliyye Kostantiniye el-Mahrûse*” ifadeleriyle son bulur.

Hâkim Tarihi dışında cülûs-ı hümâyûn metninin suretinin yer aldığı, bu tür nâmelerin hazırlandığı ve nüshalarının kaydedilip saklandığı yer olan Nâme-i Hümâyûn Kalemi'ne ait ilgili Nâme-i Hümâyûn Defteri'ndeki “*Rikâb-ı kâmyâb hazret-i hilâfet-penâhiden Roma İmparatoru tarafına cülûs-ı hümâyûnu müş'ir yazılan nâme-i hümâyûn sûretidir*” başlıklı metne⁸² baktığımızda, bu suretin başında da elkabın, duanın ve nakil rûknüne geçiş formülünün atlandığı ve doğrudan “*birâder-i âli-güherimiz*” ifadesiyle başladığı görülmektedir. Esasen defter ve kroniklerde yer alan suretlerdeki bu gibi atlamaların söz konusu olması yeni değildir. Gökbilgin'den öğrendiğimize göre⁸³ nâme, hüküm ve mühimme defterleri, yazılmış nâme, emir ve hüküm ile benzerliklerin tam metnini kapsamamakta, elkab ve öteki formalite kısımlarını terk ederek ya da kısaltarak asıl konuyu kaydetmektedir. Sadece nakil, iblağ denilen konunun özü ve hüküm, emir denilen yapılması gereken emri kapsayan metinler olduğu gibi kaydedilmektedir. Çalışmamızda ele aldığımız nâmenin her iki suretinde de elkab, dua ve nakil rûknüne geçiş formülünün atlanması bundan ileri gelmektedir. Yine defterdeki metin ile nâmenin orijinali arasında -bazılarını Hâkim'de de gördüğümüz- iki adet farkın bulunduğu göze çarpmaktadır. Bunlar sırasıyla: “*Hâdî-i hayr-i menâhic ve sebeb-i Hâtem-i cümle-i enbiyâ*” yerine “*Hâdî-i hayr ve menâhic ü sübül, Hâtem-i cümle enbiyâ*”, “*iş'âr, âlî-i*

81 *Hâkim Efendi Tarihi*, c. I, s. 212-213.

82 BOA, A.DVNS.NMH.d, nr. 8, s. 346.

83 M. Tayyib Gökbilgin, *Osmanlı İmparatorluğu Medeniyet Tarihi Çerçevesinde Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmî*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1979, s. 105. Bu değerli esere işaret etmesinden dolayı makalenin ilgili hakemine teşekkür ederim.

kadîme-i eslâf-ı" yerine "*iş'âr, âdet-i kadîme-i eslâf-ı*" yer almaktadır. Belge sonunda tarihte sene bilgisi, "*Tahrîren fi...*" ile başlayan yazıyla değil rakamlardır: "Fi evâil-i Ra sene 1168".

Binaenaleyh beşâretnâmenin orijinali esas alındığında, Nâme-i Hümâyûn Defteri'ndeki suretin, neşredilmiş olan Hâkim versiyonundan daha az farklılık taşıdığı görülmektedir. Defterle Hâkim Tarihi arasındaki bir başka fark, başta "*Ba'de'l-elkâbi'l-ma'rûfe*" ifadesinin yalnızca Hâkim'de yer almasıdır⁸⁴. Fekete'nin işaret ettiği üzere Nâme-i hümâyûnlarda Hıristiyan hükümdarlar için kullanılan elkab formülleri, Fatih Sultan Mehmed'den sonra görülmeye başlanmıştır. Osmanlı Türkleri daha önce Hıristiyan hükümdarlarla temas hâlinde olmuş olsalar bile, Fatih Kanunları böyle bir elkab formülü öngörmüyordu. Bunlar ancak Türkler Batılı hükümdarlarla sürekli yazılı temas hâlinde olduklarında geliştirilmiştir⁸⁵. Habsburg hükümdarlarına hitap şekli, kullanılan elkab için başlıca iki formüle sahip olduğu bilinmektedir⁸⁶. Dolayısıyla klişe giriş erkânın Nâme-i Hümâyûn Defteri'nde bulunmaması bir eksiklik değil, mutad bir uygulamanın devamı şeklinde tezahür etmiştir denilebilir. Nâmenin orijinali ile defterdeki sureti arasındaki iki farka yakından baktığımızda ise "*menâhic*" için eş anlamlı bir "yol" kelimesinin eklenmesi ("*sübûl*"), "*âlî-i kadime*" terkihi yerine "*âdet-i kadîme*" terkihi ile de birbiri yerine kullanılmış iki terkip söz konusudur. Kalem'deki profesyonel kâtiplerin büyük tecrübelerinden ileri gelen alışkanlık, bir ihtimal, kâtipleri eş anlamlı kelimeleri kullanmaya sevk etmiş olabilir. Burada altı çizilmesi gereken husus, detaya müteallik bu farklılıkların metnin anlamında ve taşıdığı mesajda herhangi bir değişikliğe sebep olmadığıdır. Bununla birlikte görüldüğü üzere -hiç değilse söz konusu- beşâretnâmeye dair tüm teferruatı da içine alacak eksiksiz bir kanaat için nâmenin orijinalinin görülmesinin lüzumsuz ve önemsiz olduğu da söylenemez.

16-25 Aralık 1754 tarihli söz konusu beşâretnâme türü nâme-i hümâyûnun sureti, ilgili defterin bir sonraki sayfasından anlaşıldığına göre⁸⁷, Maria Theresia ve sekiz ayrı memleketin hükümdarına, Sicilya, İsveç, İngiltere, Rusya, Lehistan, Venedik ve Fransa'ya gönderilmiştir⁸⁸.

- *Bir sûreti Macar ve Çeh Kraliçesi ve Avusturya'nın Arhidükesi [...] Mâriya Tereze [...] havâcegân-ı divân-ı bend unvânımızdan hâlâ şikk-ı sâni pâyesi olan el-Hâc Halil [...] ile gönderilmiştir.*

- *Bir sûreti zîr ü bâlâ-yı Sicilyateyn Kralı ve İspanyaların Kral-zâdesi miknetlü menziletlü Kalroloş⁸⁹ [...] devlet-i mezbûr vekili yediyle gönderilmiştir.*

84 *Hâkim Efendi Tarihi*, c. 1, s. 212.

85 Fekete, *Einführung in die osmanisch-türkische*, s. XXXV.

86 Gökbilgin, *Osmanlı Paleografya*, s. 64.

87 BOA, A.DVNS.NMH.d, nr. 8, s. 347.

88 Belki de bu memleketlere gönderilen beşâretnâmelerin bir veya birkaçında, yukarıda tespit ettiğimiz -hatta başkaca- farklılıklar bulunmaktadır. Bu noktadan hareketle, ilgili arşivlerde orijinal nâmelerin bulunup defterdeki sureti ve Avusturya örneği ile kıyaslanarak ilim camiasına tanıtılmasının yeni araştırmalara aday bir konu olduğu söylenebilir.

89 III. Carlos (1735-1759); 1759-1788 yılları arasında İspanya Kralı.

- *Bir sureti hâlâ İsveç ve Got ve Vandal ve âna tâbi' nice vilâyetlerin Hükümdârı [...]* Adolfo⁹⁰ [...] elçisi yediyle gönderilmiştir.
- *Bir sûreti hâlâ İngiltere ve İskoçya ve İrlanda ve âna tâbi' vilâyetlerin Kralı olan Gıyorcus-i Sâni⁹¹ [...] elçisi yediyle gönderilmiştir.*
- *Bir sûreti hâlâ memâlik-i Rusya İmparatoriçesi ve âna tâbi' nice yerlerin Hükümdârı [...]* Elizabeth⁹² [...] hâlâ şıkk-ı sâni pâyesi olan Derviş Mehmed yediyle gönderilmiştir.
- *Bir sûreti hâlâ Leh ve tevabi' Kralı olan [...]* Agustus⁹³ [...] dergâh-ı mu'allâ kapucubaşlarından el-Hâc Ali ile gönderilmiştir.
- *Bir sûreti Nederlanda Estâtı Ceneralleri⁹⁴ [...] elçisi yediyle gönderilmiştir.*
- *Bir sûreti Venedik Doju ve Cumhuru hutimet avâkıbuhu bi'l-hayr ve'r-reşade Balyos⁹⁵ yediyle gönderilmiştir.*
- *Bir sureti Vilâyet-i França ve âna tâbi' nice memâlik [...]* on beşinci Luyiz⁹⁶ [...] elçi vekili yediyle gönderilmiştir.

a. Nâme Kulağı ve Nâme-i Hümâyûn

Nâme-i hümâyûnda bulunan erkân ve sahip olduğu diplomatik özellikler bahsine geçmeden evvel, önce nâmenin kimden kime yazıldığını ifade eden, diğer bir ifadeyle adresin bulunduğu ve “nâme kulağı” adı verilen kâğıtlara yer vermek isteriz. Nâme-i hümâyûnların arkasına -aşağıda göreceğimiz veçhile (Görsel 3 ve 4)- bir adres yazılıp yapıstırılır ve kıymetli ipek kumaşlardan yapılmış keselere konarak yollanırdı⁹⁷. 1600’lerden itibaren, şeklinden dolayı “belgenin kulağı” (*tezkere kulağı*) olarak adlandırılan uzun ince saplı bir kâğıt parçası, sapı tomarın içinde, yüzeyi ise dışında olacak şekilde tomara tutturulmuştur. Belgenin sadece “kulağı” görünürdü. Üzerine özenle yazılmış belgelerin başlığı yerleştirilirdi⁹⁸. 1755’te Viyana’ya yollanan, suretine başka yerde rastlanılmayan ve bu nedenle oldukça orijinal sayılabilecek nâme kulaklarının görselleri ve transkripsiyonlarına birlikte bakalım:

90 Adolf Friedrich (1751-1771).

91 II. Georg (1727-1760).

92 I. Yelizaveta (1741-1762).

93 III. August (1734-1763).

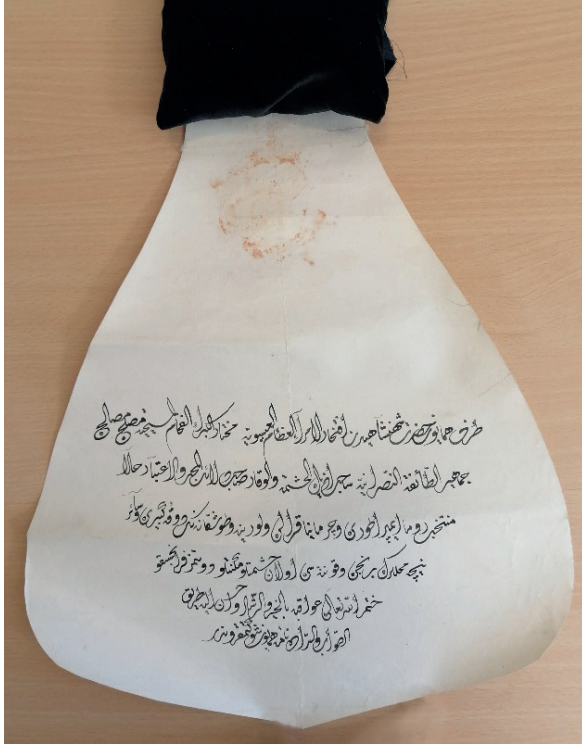
94 V. Wilhelm (1751-1795).

95 Francesco Loredan (1752-1762).

96 XV. Louis (1715-1774).

97 Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 164.

98 Fekete, *Einführung in die osmanisch-türkische*, s. XLV.

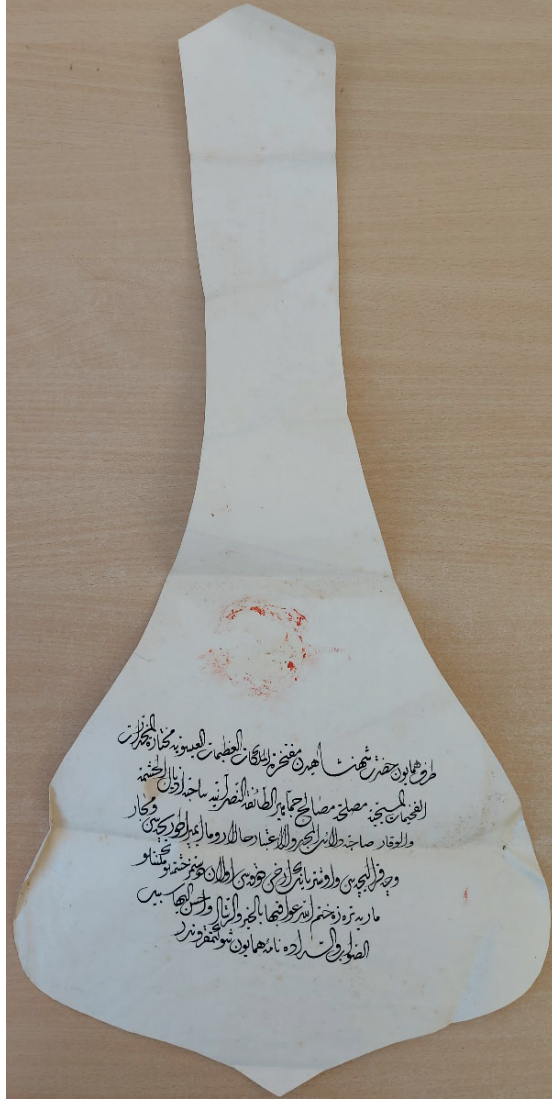
Görsel 3: III. Osman'ın cülûsunu I. Franz'a bildiren nâme-i hümayûna ait nâme kulağı⁹⁹.

Transkripsiyon:

“Taraḫ-ı hümâyûn-ı hazret-i şehinşâhîden iftihârü'l-ümerâi'l-i-zâmi'l-İsevîyye muhtârü'l-küberâ'i'l-îshâmî'l-mesîhiyye muslih-i mesâlih-i cemâhirü't-tâ'ifeti'n-nasrâniyye sâhibü'l-eyyâdi'l-haşmet ve'l-vakâr sâhib-i delâ'ili mecdi ve'l-i'tibâr hâlâ müntehab Roma imparatoru ve Cermanya kralı ve Lorina ve Toskana'nın duka-i kebîri ve sâ'ir nice mahallerin prensi ve kontası olan haşmetlü miknetlü dostumuz Françesko hatema'llâhu te'âlâ avâkıbehü bi'l-hayr ve'r-şerâd ve ahsene ileyhi tarîku's-savâb ve ş-sedâda nâme-i hümâyûn-ı şevket-makrûndur.”

Doğrudan sultandan imparatora, ismen de “*Françesko*” ile hitap eden nâme kulağı, “gönderen”i tanımlayan “*taraḫ-ı hümâyûn-ı hazret-i şehinşâhîden*” ifadesi ile başlar ve ardından “alıcı” kısmına geçilir. Burada I. Franz'ın elkabını, Hristiyan hükümdarlar için kullanılan dua rûknü izler. Nâme kulağının son cümlesi “*nâme-i hümâyûn-ı şevket-makrûndur*”, açıkça metnin türünü ortaya koyar ve bu metinlerin yegâne sahibi padişahlar için kullanılan “şevkete ulaşmış” anlamındaki kalıpla son bulur.

99 OeStA, HHStA, UR, Türkische Urkunden 17 (1749-1755). Fotoğraf Hüseyin Onur Ercan, 14.08.2023 Viyana.

Görsel 4: III. Osman'ın cülûsunu Maria Theresia'ya bildiren nâme-i hümayûna ait nâme kulağı¹⁰⁰.

Transkripsiyon:

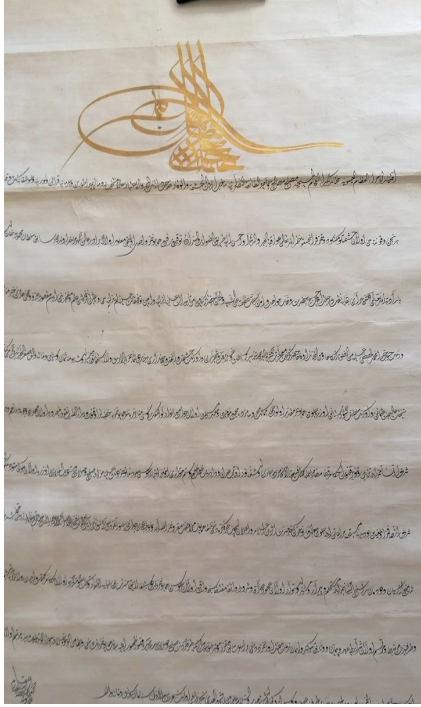
“Taraḫ-ı hümayûn-ı hazret-i ŧehinŧâhiden müfteharatü 'l-melikâti 'l-âzîmeti 'l-Îseviyye muhtâretü 'l-muherâti 'l-fehîmâti 'l-mesîhiyye muslihatü mesâlih-i cemâhirü 'r-tâ'îfeti 'n-nasrânîyye sâhibetü 'l-eyyâdi 'l-haŧmet ve 'l-vakâr sâhibetü delâ'ili mecdi ve 'l-i'tibâr hâlâ Roma imparatoriçesi ve Macar ve Çeh Kraliçesi ve Avusturya'nın Arhidukesi olan

100 OeStA, HHStA, Türkei V, Konv. 21: Varia und Collectanea (1741-1801), 2: Notifikationen d. Thronbesteigungen Osmans III. und Mustafas III. (1754-1757). Fotoğraf Hüseyin Onur Ercan, 07.11.2023 Viyana.

dostumuz haşmetlü miknetlü Mariye Tereze hatema'llâhu avâkibehâ bi'l-hayr ve 'r-reşâd ve ahsene ileyhâ sebîle's-savâb ve's-sedâda nâme-i hümâyûn-ı şevket-makrûndur."

Görüldüğü üzere bu nâme kulağını bir öncekinden ayıranlar, hitap edilen isim ve elkabın müennes oluşudur. Bu defa doğrudan sultandan imparatoriçeye (aslında kendi arzusu üzerine 1745 töreninde başına imparatoriçe tacı giymemiş ve resmen “arşidüşes” ve “kraliçe” unvanlarına sahiptir)¹⁰¹, “*Mariye Tereze*” şeklinde hitap edilir ve öncesinde unvanları “*Roma imparatoriçesi ve Macar ve Çeh Kraliçesi ve Avusturya'nın Arhidukesi olan dostumuz*” şeklinde tatad edilir. Dua rüknünde ise yine Hıristiyan hükümdarlar için kullanılan kalıp, bu defa müennes kurallarına göre kullanılır: “*hatema'llâhu [avâkibehâ yerine] avâkibehâ bi'l-hayr ve 'r-reşâd ve ahsene [ileyhi yerine] ileyhâ [tariku's-savâb yerine] sebîle's-savâb ve's-sedâda*”.

Nâme kulağından sonra, şimdi, nâme-i hümâyûnun görseline ve transkripsiyonuna geçebiliriz:

Görsel 5: III. Osman'ın cülüsünü Kutsal Roma Alman İmparatoru I. Franz'a bildiren Evâil-i Rebiülevvel 1168/16-25 Aralık 1754 tarihli nâme-i hümâyûn¹⁰².

101 Çok tartışılan Maria Theresia'nın imparatoriçe olarak tac giymeyi neden reddettiği sorusuna yönelik, izahları tatmin edici bir makale için bk. Katrin Keller, “Kaiserin und Reich: Warum Maria Theresia 1745 nicht gekrönt wurde”, *Die Repräsentation Maria Theresias. Herrschaft und Bildpolitik im Zeitalter der Aufklärung*, haz. Werner Telesko-Sandra Hertel-Stefanie Linsboth, Böhlau, Viyana 2020, s. 59-68. Bu vesileyle, bu makaleyi havi akademik kitabın diğer makalelerinin de Maria Theresia ve dönemini aydınlatıcı olması dolayısıyla Türkçeye çevrilmesinin faydadan hali olmadığına işaret etmek isterim.

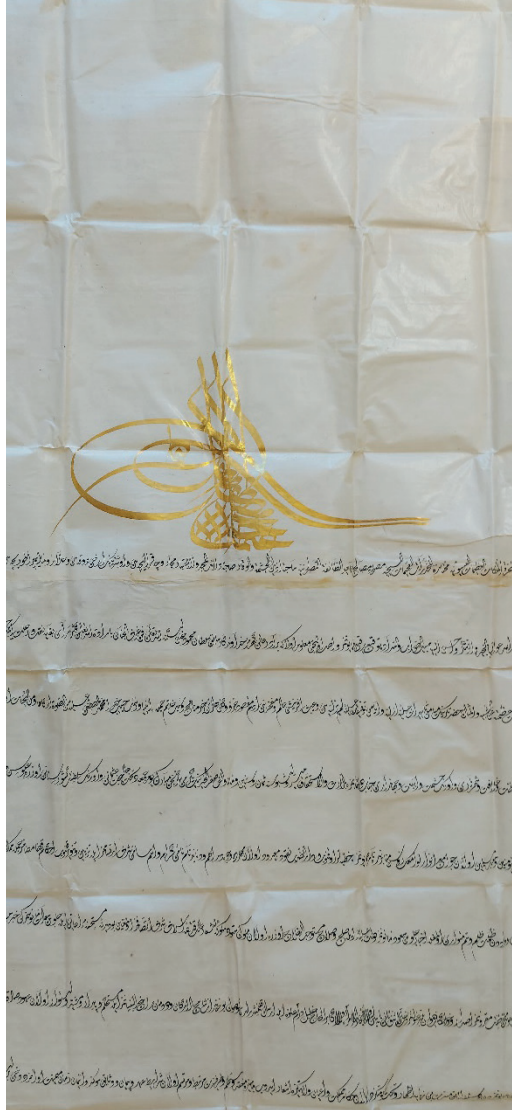
102 OeStA, HHStA, UR, Türkische Urkunden 17 (1749-1755). Fotoğraf Hüseyin Onur Ercan, 22.04.2022 Viyana.

Transkripsiyon:

1. **Satr** İftihârü'l-ümerâ'i'l-izâmî'l-İsevîyye muhtârü'l-küberâ'i'l-fihâmi'l-Mesihîyye muslih-i mesâlih-i cemâhîri't-tâ'ifeti'n-Nasrâniyye sâhib-i ezyâli'l-haşmet ve'l-vakâr sâhib-i delâ'ili'l-mecdi ve'l-i'tibâr hâlâ müntehab Roma İmparatoru ve Çermenya Kralı ve Lorina ve Toşkâna'nın Duka-i kebîri ve sâ'ir nice mahallerin
2. **Satr** prenci ve kontası olan haşmetlü miknetlü dostumuz Françesko hatema'llâhü te'âlâ avâkıbehü bi'l-hayri ve'r-reşâd ve ahsene ileyhi tarîku's-savâb ve's-sedâd tevki'-i refi'-i hümâyûnumuz vâsil olıcak ma'lûm ola ki birâder-i âlî-güherimiz Hüdâvendigâr-ı sâbık Sultân Mahmud Hân eskenehu'llâhü te'âlâ fî gurefi'l-cinân
3. **Satr** bi-irâdeti'l-lâhi te'âlâ gülşen-i serây-ı bekâya nakl ü rihlet eylemek hasebiyle Hazret-i Vehhâb-ı mevâhib ü âmâl cellet azametühü ani'sş-şebîh ve'l-misâl hazretlerinin meyâmin-i te'yidât-ı celiyye-i ezeliyye ve eyâm-ini tevfikât-ı alîyye-i lem-yezeliyyesi ve bâ'is-i efreniş-âlem ve meşar-ı benî Âdem maksûd-ı cüz'ü küll Hâdî-i hayr-i menâhic ve sebeb-i Hâtem-i cümle-i enbiyâ
4. **Satr** ve rûsul-i habîb-i Hudâ Muhammedü'l-Mustafâ aleyhi mine's-salavâti ezkâhâ ve mine't-tahîyyâti eyfâhâ hazretlerinin mu'cizât-ı keşîretü'l-berekâtıyla serîr-i saltanat ü hilâfet ü şehriyârî ve evreng-i haşmet ü übbehet ü cihândârî cenâb-ı Devlet-me'âbımız bi'l-irs ve'l-istihkâk müyesser ve işbu sene-i semân ve sittîn ve mi'ete ve elf Saferü'l-hayrının yigirmi sekizinci mübârek yevm-i Cum'a'da
5. **Satr** taht-ı âlî-baht-ı Osmânî ve evreng-i saltanat-ı kişver-sitânî üzere cülûs-ı hümâyûnumuz mukadder olup cümle-i memâlik-i mahrûsemizde mecma'-i Mü'minîn ve ma'bed-i Müslimîn olan cevâmî-i envâr-ı levâmî'in ru'ûs-ı menâbirinde nâm-ı hümâyûnumuza hutbeler okunup ve Dârü'd-darb-ı nukûd-ı nâ-ma'dûd olan mahallerde vücûh-ı derâhim ü denânîr nâm-ı nâme-i kirâm ve ism-i sâmi-i
6. **Satr** şeref-irtisâmız ile tezyîn ü tenvîr kılınup ahkâm-ı kazâ-i mezâhir cümle-i memâlik-i fesihatü'l-enhâmızda câri ve eşedde-i nûr-ı âfitâb-ı adl ü dâddan zulmet-i zulm ü sitem mütevârî olmağla, ihbâr-ı cülûs-ı sü'ûd-ı me'nûsumuz Devlet-i Aliyyemiz ile sulh ü salâh müstevcibü'l-felâh üzere olan mülûk-ı sûtûde-sülûka iş'âr, âli-i kadîme-i eslâf-ı
7. **Satr** şeref-ittisâfımız olmağın, bu deydene-i müstahsene mürâ'âtı ile cülûs-ı sa'âdet-me'nüsemizin haber-i meserret-eserin i'lâm ü i'lân için tarafınıza dahi nâme-i hümâyûn-ı mülâtefet-makrûnumuz isdâr ve hâcegân-ı dîvân-ı bülemd-unvânımızdan hâlâ şikk-ı sâni pâyesi olan iftihârü'l-ümerâ ve'l-ekâbir el-Hâc Halil dâme uluvvühu ile irsâl kılınmışdır. Lede'l-vüsûl bu hanedân-ı
8. **Satr** şâmihü'l-erkân ve düdmân-ı râsihu'l-bünyânımız ile müstahkem ve pây-dâr ve müşeyyed ü üstivâr olan uhûd-ı sâdika ve şurût-ı vâsika muktezâsınca vâkı' olan cülûs-ı hümâyûnumuzdan dostluğâ lâyıq-ı meserret bî-nihâye izhâr ve taht-ı hükûmetinizde olan hükkâm-ı memleket ve â'yân-ı vilâyetlere iş'âr idüp mâbeynde mün'akid ve müstahkem
9. **Satr** ve tarafeynden murtabit ve mürtesem olan şerâ'it-i ahd ü peymân ve vesâ'ik-i sevgend ü imân zamân-ı meymenet-evânımızda dahi bir üslûb-ı sâbık mukarrer ve mu'teber tutulup mâdâm ki tarafınızdan sulh u salâha ri'âyetinize kusûr zuhûr eylemeye. Cânib-i hümâyûnumuzdan dahi vechen mine'l-vücûh hilâfında cevâz gösterilmeyüp mâbeynde mürtesem olan musâfât u müvâlâtın

10. Satır merâsîmî kemâ-hiye hakkuhâ mürâ 'ât olunması emn ü râhat-ı re 'âyâ-yı tarafeyne bâ 'is ü vesîle idüğü bî-iştibâhdır. Ve 's-selâmü alâ meni 't-tebi 'ü 'l-hüdâ. Tahrîren fî evâil-i şeh-r-i Rebî 'ülevvel sene semân ve sittîn ve mi 'ete ve elf.

Be-makâm-ı Dârü 's-Saltanatü 'l-Aliyye Kostantiniye el-Mahrûse

Görsel 6: III. Osman'ın cülüsünü Kraliçe Maria Theresia'ya bildiren Evâil-i Rebiülevvel 1168/16-25 Aralık 1754 tarihli nâme-i hümayün¹⁰³.

103 OeStA, HHStA, Türkei V, Konv. 21: Varia und Collectanea (1741-1801), 2: Notifikationen d. Thronbesteigungen Osmans III. und Mustafas III. (1754-1757). Fotoğraf Hüseyin Onur Ercan, 07.11.2023 Viyana.

b. Belgelerin Diplomatik Özellikleri¹⁰⁴

Nâme-i hümayûnlarda bulunan erkânda sırasıyla tuğra, elkab, dua, nakil/iblağ, tenbih/te'kid, dua, tarih, mahall-i tahrir rükünleri izlenmiştir:

- a) **Tuğra (*tughra*)**. Nâme-i hümayûn Sultan III. Osman'ın "Osman Han bin Mustafa el-Muzaffer Daima" yazılı altın yaldızlı tuğrası ile başlamaktadır.
- b) **Elkab (*inscriptio*)**. Tuğradan sonra muhataba hitaben elkab yer alır: "İftihârü'l-ümerâ'i'l-izâmî'l-İseviyye muhtârü'l-küberâ'i'l-fihâmî'l-Mesihîyye muslih-i mesâlih-i cemâhîri't-tâ'ifeti'n-Nasrâniyye sâhib-i ezyâlî'l-haşmet ve'l-vakâr sâhib-i delâ'ili'l-mecdi ve'l-i'tibâr hâlâ müntehab Roma İmparatoru ve Çermenya Kralı ve Lorina ve Toşkâna'nın Duka-i kebîri ve sâ'ir nice mahallerin precı ve kontası olan haşmetlü miknetlü dostumuz Françesko".
- c) **Dua (*salutatio*)**. Elkabı takiben Hıristiyan ülke hükümdarları için kullanılan klişe dua rüknü yer almaktadır: "hatema'llâhü te'âlâ avâkıbehü bi'l-hayri ve'r-reşâd ve'ahsene ileyhi tarıku's-savâb ve's-sedâd".
- d) **Nakil/İblağ (*expositio-narratio*)**. Nakil rüknüne: "tevkî'-i refî'-i hümayûnumuz vâsıl olıcak ma'lûm ola ki" geçiş formülüyle duhul edildikten sonra belgenin yazılma amacına uygun olarak III. Osman, selevinin ölümünden bahsederek Allah'ın inayeti ve Peygamberin hidâyeti ile tarih belirtmek suretiyle tahta cülûs ettiğini, adına hutbe okunup para basıldığını ve bunun her tarafa ilan edildiğini bildirmektedir. Muhatabına bunun için Hacı Halil Efendi'yi sevk ettiğini ifade ettikten sonra muhatabı Alman kayzerinden, idaresi altındaki topraklarda cülûsunun duyurulmasını istemektedir.
- e) **Tenbih/Te'kid (*sanctio*)**. Tenbih faslına: "Lede'l-vusûl ba'de'l-yevm" formülüyle giriş yapıldıktan sonra muhatabı Alman kayzerinden, idaresi altındaki topraklarda cülûsunun duyurulması, "sulh u salâha ri'âyetinize kusûr zuhûr eylemeye" ifadesiyle dostluk ve ahidnâmelere riayet etmesi istenmekte, "Cânib-i hümayûnumuzdan dahi vechen mine'l-vücûh hilâfete cevâz" gösterilmeyeceği ifadesiyle de aynı şekilde mektup sahibinin de dostluğa yaraşır şekilde davranacağını teminatı verilmektedir.
- f) **Dua (*salutatio*)**. Nâmede ikinci bir dua rüknü yer almaktadır. Buna göre gayrimüslim muhatabına: "Ve's-selâmü alâ meni't-tebi'ü'l-hüdâ" (Selâm olsun hidayete tâbi olanlara) cümlesiyle duada bulunulur.
- g) **Tarih (*datatio*)**. Nâmenin tarih rüknünde: "Tahrîren fi evâil-i şehri Rebî'ülevvel sene semân ve sittîn ve mi'ete ve elf" (1-10 Ra 1168/16-25 Aralık 1754) yazılıdır.

¹⁰⁴ Mükellef bir lisanla kaleme alınan nâme-i hümayûnların edebî bir metin olarak tavsif ve tahlili, konumuz ve ihatamız dışında olup, burada ancak, bir tarih vesikası olmasından dolayı kısaca erkânına işaret edilmiştir.

h) Mahall-i Tahrir (*locatio*). Beşâretnâme, “Be-makâm-ı Dârü’s-Saltanatü’l-Âliyye Kostantiniye el-Mahrûse” cümlesiyle İstanbul’da hazırlandığı belirtilerek son bulur.

Sonuç

Osmanlı diplomasi tarihi bakımından, Halil Efendi’nin III. Osman’ın cülûsunu bildirmek üzere Viyana’da 14 Mayıs’ta Kayzer I. Franz’a ve 17 Mayıs 1755’te Maria Theresia’ya takdim ettiği beşâretnâmelerin incelendiği bu makalede ortaya çıkan bulgular, cülûs tebriki vesilesiyle başka memleketlerden payitahta gelen elçiler kadar¹⁰⁵ cülûs tebliği vesilesiyle gönderilen Osmanlı elçilerin de dikkate değer bir konu olduğunu göstermektedir. Ele alınan diplomatik misyonda Halil Efendi’nin orta elçi (*internuntius*) olarak gönderildiği, Viyana’da ikamet ederken yanında elli dört kişilik bir maiyetin bulunduğu ve bu elçilikle birlikte ilk defa olmak üzere kayzerden önceki resmî kabullerin Saray Harp Şûrâsı başkanı yerine Avusturya şansölye yardımcısı ve şansölye nezdinde icra edildiği görülmektedir. Halil Efendi’nin elçiliğine tesadüf bu değişikliğin, bu onurun “eski” sahibi başkanın adamlarının, hatta soylu yakınlarının tepkisine yol açtığı ve Viyana sarayında neredeyse büyük bir tatsızlığa sebep olduğu görülmüştür. Elçilik maiyetinde tek tek hangi görevlilerin yer aldığını gösteren dökümden hareketle (EK) Halil Efendi’nin, XVIII. yüzyıl ortaları itibarıyla bir Osmanlı orta elçiliğinin tipik personeline sahip olduğu söylenebilir. Halil Efendi Viyana Sarayı tarafından Avusturya’yla sürdürülen barışın tesiriyle olduğu kadar, kendi davranışlarının da payıyla iyi ağırlanmış ve bunun için özel gayret gösterilmiştir. Elde edilen bir dizi bulguyla elçiliğinin çağdaş Alman basınında kabaca ne şekilde yer aldığı, Halil Efendi’nin Viyana günlerinde neler yaptığı, resmî ziyaretler için düzenlenen merasimin nasıl bir tertipte gerçekleştiği ve sefâretin tam olarak hangi tarihler arasını kapsadığı ortaya konmuş bulunmaktadır. Elçiliğe dair haberleri -doğal olarak- en hızlı, detaylı ve isabetli biçimde aktaran Viyana Gazetesi yanında Almanca konuşulan uzaktaki şehirlerden Berlin örneğine bakılmış, Halil Efendi hakkındaki haberlerin burada da son derece ayrıntılı olduğu ortaya konmuştur. Kayzer ve Kraliçe nezdinde gerçekleşen resmî kabullerde, bir önceki elçi olan Hattî Efendi örneğinin (1748) esas alındığı, teşrifat kaidelerinin aynen tekrarlanması kararlaştırıldığı ve uygulandığı, öne çıkan bir diğer bulgudur.

Diplomatik misyonun yanı sıra Osmanlı elçisinin sebep-i sefâreti olan cülûs tebliğine odaklanılmıştır. Çünkü bir elçinin teslim etmek üzere memur edildiği belge veya belgeler, Osmanlı paleografyasını daha yakından tanımamıza olanak sağlar. Nitekim bu makalede, Halil Efendi’nin Kayzer I. Franz’a ve zevcesi Kraliçe Maria Theresia’ya takdim ve teslim ettiği çifte nâme-i hümayûn diplomatik açıdan ele alınmaya çalışılmış, hangi rükünlerden meydana geldiği gösterilmiştir. I. Franz’a hitap eden nâme, dönemin vak’anüvisi Seyyid Mehmed

105 Mümtaz bir örnek için bk. Bekir Kütükoğlu, “Şah Tahmasb’in III. Murad’a Cülûs Tebriki”, *Tarih Dergisi*, sayı 11 (1960), s. 1-24.

Hâkim tarafından kaleme alınmış ve neşredilmiş kronikte yer alan cülûs tebliği metni¹⁰⁶ ile kıyaslanmış, neticede çok sayıda farklılıklara rastlanmıştır. Beşâretnâme metninin bulunduğu ilgili Nâme-i Hümâyûn Defteri'ndeki suret¹⁰⁷, yine orijinal metinle mukayese edilmiş ve bazı ufak farklılıklar seçilmişse de bu farklılıkların metnin taşıdığı mesajda herhangi bir değişikliğe sebep olmadığı da tespit edilmiştir. Her iki kaynaktan da, beşâretnâmede bulunan uzunca elkab, dua ve nakil rûknüne geçiş formülü gibi rûkünlerin tipik bir biçimde atlanılmış olduğu görülmektedir. Ayrıca nâme-i hümâyûnla birlikte teslim ve muhatabı tarafından muhafaza edilmiş nâme kulağı da, ne defterde ne de kronikte bulunmaktadır; ancak bu da, zaten beklenen bir vakiadır. Hâl böyle olduğundan, beşâretnâme konulu bu makale hazırlanırken Avusturya arşivindeki orijinalinin kullanılması yoluna gidilmesinin önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Zira bu ufak fark ve ayrıntılar diplomatika ilmi bakımından büyük ve önemlidir. Bu noktadan hareketle, bir diplomatik belgenin aslını incelemenin -belge suretleri “*bi-‘aynihî bu mahalle kayd olundu*” şeklinde veya benzeri bir başlık taşısalar bile- daha faydalı neticeler vereceğini söylemek rahatlıkla mümkündür. Bundan başka Kayzer’e takdim edilen beşâretnâme ile zevcesi Maria Theresia’ya sunulan arasında eril-dışıl dışında fark olmadığı tespit edilmiştir; literatürde eşine az rastlanan ve 1600’lü yıllardan beri nâme-i hümâyûnların bir parçası hâline gelen ilgili nâme kulakları da görsel ve transkripsiyonlarıyla ayrı ayrı tanıtılmıştır.

Esasında, yabancı devlet hükümdarlarına teslim edilen ve buna bağlı olarak o devletin arşivinde mahfuz bulunan nâme-i hümâyûnlar -hatta aynı devlete değişik zamanlarda fakat aynı sebeple gönderilen diplomatik belgeler- incelendikçe, Osmanlıların yüzyıllar boyunca ürettiği vesaik arasındaki farklılıklar ve/veya benzerlikler ortaya çıkacak, dolayısıyla Osmanlı diplomatikası daha iyi anlaşılabilir hâle gelecektir. Zikredilen faydaya ilaveten, yabancı arşivlerde bulunan -bilhassa- sultana ait belgelerin akademik olarak incelenmesi ve tanıtılması, mükellef bir lisanla kaleme alındıkları için edebiyatçılara edebî bir metin olarak, özenle çekilmiş altın tuğraya sahip olup ince hat sanatıyla yazılmış oldukları için sanat tarihçilerine bir sanat eseri olarak, kısaca çeşitli disiplinlerin ilgi alanına girebilecek birçok özellik ile yeni ve özgün çalışmalara malzeme sunabilmesi bakımından da kıymetlidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

106 *Hâkim Efendi Tarihi*, c. I, s. 212-213.

107 BOA, A.DVNS.NMH.d, nr. 8, s. 346.

Kaynakça/References

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Nâme-i Hümâyûn Defterleri (A.DVNS.NMH.d), nr. 8.

Ali Emiri Osman III (AE.SOSM.III), 38/2679.

Avusturya Devlet Arşivi (OeStA)

Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA)

Türkei I, Turcica 227.

Türkei V, 15, 21.

Ältere Zeremonialakten, 50/13.

Türkische Urkunden 17.

Zeremonialprotokoll 25 (1755-1756).

Ana Kaynaklar

Berlinische Nachrichten von Staats- und gelehrten Sachen, No. LI, 29.04.1755; No. LIV, 06.05.1755; No. LXXXIX, 26.07.1755; No. XCVII, 14.08.1755; No. CXVIII, 02.10.1755.

Die Neue Europäische Fama, Welche den gegenwärtigen Zustand der vornehmsten Höfe entdecket, haz. Gottlieb Schumann, c. LXVI, Gleditsch, Leipzig 1740.

Frankfurter Meß-Relation. Das ist halbjährliche Erzählungen der neuesten Staats- und Welt-Geschichten wie solche zwischen der Frankfurter Ostermesse und besagter Herbstmesse 1755. Durch zuverlässige Nachrichten zu unserer Wissenschaft gekommen (etc.), Frankfurt am Mayn: Im Engelhardischen Laden am Leonhards Kirchhofe, desgl. bey Philipp Wilhelm Fleischbein, im Nürnberger Hof, und dem Kanzellisten Raab, auf dem Garküchen-Platz, zu finden, Im Engelhardlichen Laden am Leonards=Kirchhofe, Frankfurt am Main 1755.

Khevenhüller-Metsch, Johann Josef, *Aus der Zeit Maria Theresias: Tagebuch des Fürsten Johann Josef Khevenhüller-Metsch, kaiserlichen Obersthofmeisters, 1742-1776*, haz. Rudolf Graf Khevenhüller-Metsch ve Hanns Schlitter, Adolf Holzhausen, Viyana 1910.

Königlich privilegirte Berlinische Zeitung von Staats- und gelehrten Sachen, 68. Stück, 07.06.1755; 69. Stück, 10.06.1755; 77. Stück, 28.06.1755; 78. Stück, 01.07.1755; 86. Stück, 17.07.1755; 110. Stück, 13.09.1755.

Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi [Osmanlı Tarihi 1166-1180/1752-1766]*, haz. Tahir Güngör, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., c. I, İstanbul 2019.

Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yay., c. II, İstanbul 1996.

Münchener-Zeitungen, von denen Kriegs-, Friedens- und Staatsbegebenheiten, inn- und ausser Landes, Num. LXXXII, 23.05.1755; Num. XCIV, 13.06.1755.

Neue genealogisch-historische Nachrichten von den vornehmsten Begebenheiten, welche sich an den europäischen Höfen zutragen, worinn zugleich vieler Stands-Personen Lebens-Beschreibungen vorkommen, haz. Michael Ranft, c. LXXIII, Heinsius, Leipzig 1756.

Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi: Sâmî ve Şâkir Tarihleri ile Birlikte*, ed. Mesut Aydınar, Kitabevi Yay., İstanbul 2008.

Wienerisches Diarium, Num. 33, 23.04.1755; Num. 34, 23.04.1755; Num. 36, 03.05.1755; Extra-Blatt zu Num. 40, 17.05.1755; Num. 69, 27.08.1755; Num. 70, 30.08.1755; Anhang zu Num. 71, 03.09.1755; Num. 76, 20.09.1755.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Beydilli, Kemal, “Sefaret ve Sefaretnâme Hakkında Yeni Bir Değerlendirme”, *Osmanlı Araştırmaları*, sayı 30 (2007), s. 8-30.

Böyükbaşı, Ömerül Faruk, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darphane-i Amire*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2013.

Ercan, Hüseyin Onur, “Rıdvan Ağa’dan Süleyman Bey’e (1634-1774): Osmanlı Elçilik Heyetlerinin Avusturya Devlet Arşivindeki İzleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, sayı 56 (2020), s. 49-96.

_____, “Rusya’ya Gönderilen Derviş Mehmed Efendi’nin Diplomatik Misyonunun Dönemin Alman Basınında ve Avusturya Elçisi Esterházy’nin Raporlarındaki Yansıması (1755)”, *RUSAD*, sayı 10 (Aralık 2023), s. 25-47.

_____-Nihal Metin, “Avusturyalı Mukim Elçi Heinrich von Penkler’e Veda Ziyareti Münasebetiyle Sultan III. Osman Tarafından Verilen Nâme-i Hümâyûn (1755)”, *Archivum Ottomanicum*, sayı 40 (2023), s. 117-132.

Fekete, Ludwig, *Einführung in die osmanisch-türkische Diplomatie der türkischen Botmäßigkeit in Ungarn*, Königliche Ungarische Universitätsdruckerei, Budapeşte 1926.

Gökbilgin, M. Tayyib, *Osmanlı İmparatorluğu Medeniyet Tarihi Çerçevesinde Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlimi*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1979.

Hammer-Purgstall, Joseph von, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, c. VIII, Hartleben’s Verlage, Pest 1832.

Keller, Katrin, “Kaiserin und Reich: Warum Maria Theresia 1745 nicht gekrönt wurde”, *Die Repräsentation Maria Theresias. Herrschaft und Bildpolitik im Zeitalter der Aufklärung*, haz. Werner Telesko-Sandra Hertel-Stefanie Linsboth, Böhlau, Viyana 2020, s. 59-68.

Kütükoğlu, Bekir, “Şah Tahmasb’ın III. Murad’a Cülus Tebriki”, *Tarih Dergisi*, sayı 11 (1960), s. 1-24.

Kütükoğlu, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, TTK Yay., Ankara 2013.

Paço, David Do, “Trans-Imperial Familiarity: Ottoman Ambassadors in Eighteenth-century Vienna”, *Practices of Diplomacy in the Early Modern World, c. 1410-1800*, ed. Tracey A. Sowerby-Jan Hennings, Routledge, Londra 2017, s. 166-184.

Regele, Oskar, *Der Österreichische Hofkriegsrat 1556-1848*, Druck und Verlag der österreichischen Staatsdruckerei, Viyana 1949.

Sarcaoğlu, Fikret, “Hasan Paşa, Seyyid”, *DİA*, XVI, s. 339-340.

Savaş, Ali İbrahim, “Osmanlı Diplomatiğine Ait Name-i Hümayun, Ahidname-i Hümayun ve Mektup Tahlilleri”, *OTAM*, sayı 7 (1996), s. 219-251.

Scheutz, Martin. “Die obersten Hofämter als Wechselstube von sozialem, ökonomischem und symbolischem Kapital. Anforderungsprofile an hohen Amtsträger des Wiener Hofes im 18. Jahrhundert”, *Herrschaft in Zeiten des Umbruchs: Fürstbischof Hieronymus Colloredo (1732–1812) im mitteleuropäischen Kontext*, haz. Gerhard Ammerer vd., Anton Pustet, Salzburg 2016, s. 214-254.

_____, “Goldener Apfel, höfische Residenz und eine der Hauptstädte des Heiligen Römischen Reiches – die Metropole Wien der Frühen Neuzeit”, *Weltstädte, Metropolen, Megastädte. Dynamiken von Stadt und Raum von der Antike bis zur Gegenwart*, Stadt in der Geschichte 43, haz. Clemens Zimmermann ve

Stephan Sander-Faes, Jan Thorbecke Verlag, Zürich 2018, s. 111-144.

Topaktaş, Hacer, *Lehistan'da bir Osmanlı Sefiri: Zıştovili Hacı Ali Ağa'nın Lehistan Elçiliği ve Sefâretnâmesi (1755)*, TTK Yay., Ankara 2015.

_____, "XVIII. Yüzyıl Ortalarında Türk-Leh İlişkilerinden Bir Kesit: Kapıcıbaşı Mehmed Ağa'nın Lehistan (Polonya) Elçiliği (1757-1758)", *Osmanlı Araştırmaları*, sayı XXIX (2007), s. 203-225.

Unat, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri*, nşr. Bekir Sıtkı Baykal, TTK Yay., Ankara 1968.

Elektronik Kaynaklar

<https://www.khm.at/de/object/207/>, son erişim tarihi: 2 Kasım 2023. *Kunsthistorisches Museum Wien*, Gemäldegalerie INV. NR. 1667.

EK

Hacı Halil Efendi'nin Maiyeti

(OeStA, HHStA, Türkei I, Turcica 227, Konv.2, fol. 129r-130v)¹⁰⁸

	Kihaiia/ <i>Kâhya</i>
2	Divan Effendi/ <i>Divan Efendisi</i>
3	İmam/ <i>İmam Efendi</i>
4	Vekil Harsch/ <i>Vekilharç</i>
5	Hasnadar/ <i>Hazinedar</i>
6	Silichdar/ <i>Silahdar</i>
7	Kaftanschy/ <i>Kaftancı</i>
8	Muhurdar/ <i>Mühürdar</i>
20	Basch Tschioadar/ <i>Başçuhadar</i>
32	Turkman Oglı/ <i>Türkmenoğlu</i>
38	Hagy Baschi/ <i>Hacıbaşı</i>
9	Pechkirgi/ <i>Peşkirici</i>
10	Kaveghi/ <i>Kahveci</i>
11	Ibrikdar/ <i>İbrikdar</i>
12	Kilargi/ <i>Kilerci</i>
13	Sofragi/ <i>Sofracı</i>
14	Giamesevi oder Baad Wäsche-Verwahrer/ <i>Çamaşırıcı</i>
15	Makramagi/ <i>Makramacı</i>
16	Berber Basi/ <i>Berberbaşı</i>
17	Chaus Husein Aga/ <i>Çavuş Hüseyin Ağa</i>
18	Sedgiadegi/ <i>Seccadeci</i>
19	Buhurdangi/ <i>Buhurdancı</i>
21	Komakei/ <i>Konakçı</i>
22	Masraf Basigi/ <i>Masraf Kâtibi</i>
23	Cihodar Hagi Mehemed/ <i>Çuhadar Hacı Mehmed</i>
24	Cihodar Hagi Halil/ <i>Çuhadar Hacı Halil</i>
25	Cihodar Suleimann/ <i>Çuhadar Süleyman</i>
26	Cihodar Sisman Mustafa/ <i>Çuhadar Şişman Mustafa</i>
27	Kuzinek Suleiman/ <i>Çuhadar Süleyman</i>
28	Cihodar Ibrahim/ <i>Çuhadar İbrahim</i>
29	Cihodar Hasan/ <i>Çuhadar Hasan</i>
30	Cihodar Husein/ <i>Çuhadar Hüseyin</i>
31	Cihodar Mehemed/ <i>Çuhadar Mehmed</i>
33	Ali, erster Reith-Knecht/ <i>Birinci Saraç Ali</i>
34	Kuziuck, 2ter Reith-Knecht/ <i>İkinci Saraç Küçük</i>
35	Hagi Mehemed, 3ter Reith-Knecht/ <i>Üçüncü Saraç Hacı Mehmed</i>
36	Kuziuck Suleiman, 4ter Reith-Knecht/ <i>Dördüncü Saraç Süleyman</i>
37	Seis Hagi Muhsi/ <i>Seyis Hacı Muhsin</i>
39	Saka Basi/ <i>Sakabaşı</i>
40	Mehemed, anderer Koch/ <i>Diğer Aşçı Mehmed</i>

108 Tablodaki numaralandırma şekli ve Almanca imla, arşiv belgesinden aynen aktarılmıştır.

41	Mehemed, dritter Koch/ <i>Üçüncü Aşçı Mehmed</i>
42	Mehemed, vierter Koch/ <i>Dördüncü Aşçı Mehmed</i>
43	Hakiam Basi/ <i>Akkambaşı</i>
44	Seifullach, bedienter des Kiehaia/ <i>Kâhya hizmetlisi Seyfullah</i>
45	Osmann, bedienter des Divan Efendi/ <i>Divan Efendisi hizmetlisi Osman</i>
46	Mehemed, bedienter des Vekilchary/ <i>Vekilharç hizmetlisi Mehmed</i>
47	ali, bedienter des Silihtar/ <i>Silahdar hizmetlisi Ali</i>
48	Aivas, gehülf des Kaveghi/ <i>Kahveci Yamağı Ayvaz</i>
49	Bedienter deren Cickodaren/ <i>Çuhadar hizmetlisi</i>
50	Kier Keibasi/ <i>Kilercibaşı</i>
51	Tersibasi/ <i>Terzibaşı</i>
52	Tersichalfa/ <i>Terzi Kalfası</i>
53	Tersi Macasdari/ <i>Terzi Makasçısı</i>
54	Mustafa, bedienter des Hasnedar/ <i>Hazinedar hizmetlisi Mustafa</i>